

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra**

Lauros Marijos Michalkevičiūtės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

**Magistro darbas
Auklėjamojo poveikio priemonės baudžiamojoje justicijoje
Reformatory Measures in Criminal Justice**

Vadovė: doc. Dr. Andželika Vosyliūtė

Recenzentė: Doc. Dr. Ilona Michailovič

Vilnius
2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojama auklėjamojo poveikio priemonių sistema Lietuvos baudžiamosios justicijoje. Atskleidžiama auklėjamojo poveikio priemonių raida lėmusi dabartinės sistemos turinį, taip pat identifikuojama priemonių paskirtis ir reikšmė baudžiamosios sistemoje pateikiant ir apibendrinant skirtingas doktrinos pozicijas. Išdėstomi auklėjamojo poveikio priemonių taikymo principai ir sąsaja su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, bausmės vykdymo atidėjimo bei lygtinio paleidimo institutais. Darbe plačiai nagrinėjamos atskiros priemonių rūšys ir praktinis jų taikymas baudžiamosios justicijoje. Įvertinus tiek taikymo galimybes praktikoje, tiek doktrinos pozicijas yra atskleidžiami auklėjamojo poveikio priemonių probleminiai aspektai.

Pagrindiniai žodžiai: auklėjamojo poveikio priemonės, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, nepilnamečiai, basuomenės individualizavimas, probacija.

This master's thesis analyzes the system of reformatory measures in Lithuanian criminal justice system through the historical development overview of these measures towards the current system. The purpose and significance of the measures are identified by presenting and summarizing different positions of the doctrine. The principles of reformatory measures' application and the connection with the institutes of exemption from criminal liability and parole is described. The work extensively studies individual types of measures and their practical application in criminal justice. By evaluating both the application possibilities in practice and the doctrinal positions, the problematic aspects of reformatory measures are revealed.

Keywords: reformatory measures, criminal liability, juvenile justice, individualization of punishment, probation.

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ ISTORINĖ RAIDA.....	6
2. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ PASKIRTIS IR REIKŠMĖ.....	12
3. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO PRINCIPAI	16
3.1. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės.....	19
3.2. Bausmės vykdymo atidėjimas.....	21
3.3. Lygtinis paleidimas	24
3.4. Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmės.....	26
4. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ RŪŠYS IR JŲ TAIKYMAS PRAKTIKOJE	28
4.1. Įspėjimas	28
4.2. Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas	31
4.3. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	33
4.4. Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti	36
4.5. Elgesio apribojimas.....	38
4.6. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.....	43
5. Auklėjamojo poveikio priemonių problematika baudžiamojoje justicijoje	45
IŠVADOS	50
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	52
SANTRAUKA.....	59
SUMMARY	60

IVADAS

Temos aktualumas. Auklėjamojo poveikio priemonės yra sudėtinė nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės instituto dalis, o mokslinėje literatūroje galima rasti auklėjamojo poveikio priemones baudžiamojoje justicijoje nagrinėjančių atskirų skyrių, pastraipų, ar publikacijų, tačiau itin retai yra išsamiau fokusuojamas dėmesys vien tik į auklėjamojo poveikio priemones, jų svarbą, sistemą, taikymą ir efektyvumą, todėl šiuo darbu norima plačiau išnagrinėti auklėjamojo poveikio priemonių foną teisės sistemoje ir praktinio taikymo reikšmę. Doktrinoje taip pat yra pažymima, kad tikslingiau nusikaltusį nepilnamečių yra bandyti perauklėti, o ne bausti, bei aiškinama, kad jaunimo delinkventinis elgesys traktuojamas kaip normalus reiškinys. Kita vertus, neneigiama, kad tai yra tam tikrų socialinių visuomenės problemų išraiška, todėl nusikalstamo elgesio tyrimui būtina skirti daug dėmesio (Justickaja S., et al. 2015, p.111). Jungtinių Tautų Pekino taisyklių¹ komentare pabrėžiama mokslinių tyrimų svarba nepilnamečių nusikalstamumo aiškinimui, bei nepilnamečių baudžiamosios justicijos tobulinimui, dėl sparčiai kintančių nepilnamečių nusikalstamumo formų, bei poreikio, kad visuomenės ir teisingumo atsakas į nepilnamečių nusikalstamumą keistųsi atitinkamai. Dėl to, nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių sistemą svarbu atskleisti vyravusį ir evoliucionavusį požiūrį į nepilnamečiams taikomas alternatyvias realaus laisvės atėmimo bausmei priemones ir jų sąsają su delinkventinio elgesio prevencija, kad galėtume identifikuoti dabartinių auklėjamojo poveikio priemonių paskirtį, praktines taikymo galimybes ir sistemos problematiką.

Darbo tikslas. Remiantis moksline literatūra, teisės aktais, Lietuvos Respublikos teismų praktika ir kitais papildomais šaltiniais išnagrinėti Lietuvoje taikomų auklėjamojo poveikio priemonių raidą, paskirtį, praktines taikymo galimybes ir principus, bei atskleisti esminius probleminius aspektus.

Darbo uždaviniai. Šiam darbo tikslui pasiekti iškeliami tokie toliau nurodyti uždaviniai:

- 1) Atskleisti auklėjamojo poveikio priemonių istorinę raidą;
- 2) Identifikuoti auklėjamojo poveikio priemonių paskirtį ir reikšmę;
- 3) Išnagrinėti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo principus;
- 4) Išnagrinėti auklėjamojo poveikio priemonių rūšis ir jų taikymo ypatumus;
- 5) Atskleisti auklėjamojo poveikio priemonių probleminius aspektus;

¹ Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės) 30 punkto komentaras.

Tyrimo objektas. Auklėjamojo poveikio priemonių analizė Lietuvos baudžiamojoje justicijoje.

Tyrimo metodai. Siekiant kuo nuosekliau atskleisti temos esmę, darbe panaudoti įvairūs tyrimo metodai:

- 1) Aprašomasis metodas – šiame darbe taikomas plačiausiai, aprašant auklėjamojo poveikio priemonių paskirtį, reikšmę praktikoje, rūšis ir taikymo galimybes.
- 2) Lyginamasis metodas – pasitelktas išsamiai atskleisti auklėjamojo poveikio priemonių rūšių ypatumus, lyginant mokslinės koncepcijos ir baudžiamosios teisės mokslininkų pozicijas;
- 3) Lyginamasis istorinis – pasitelktas analizuojant senuosius ir naujuosius baudžiamosios teisės literatūros šaltinius, bei anksčiau ir šiuo metu galiojančias baudžiamojo kodekso normas, siekiant atskleisti auklėjamojo poveikio priemonių raidą, bei identifikuoti pokyčių progresą;
- 4) Loginis, analitinis metodas – naudojamas nagrinėjant teismų praktiką dėl auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir kylančios problematikos, taip pat temos teoriniams ypatumams sisteminimui bei išvadų pateikimui.
- 5) Statistinis metodas – pasitelktas analitinių duomenų pateikimui ir modeliavimui temos kontekste.

Darbo originalumas. Lietuvos teisės doktrinoje, pastarajame dvidešimtmetyje plačiausiai šią temą nagrinėjo A. Drakšienė, G. Švedas, G. Sakalauskas, J. Levon, L. Ūselė, Justickaja S, Dobrynina M. 2023 metais Vilniaus universiteto teisės fakultete gintas auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams magistro darbas. Šio darbo originalumas pasižymi platesniu auklėjamojo poveikio priemonių raidos atskleidimu, detalesniu taikymo principų išnagrinėjimu, bei problemų identifikavimu, įvertinant kaip prieš daugiau nei 20 metų sudėta auklėjamojo poveikio priemonių bazė veikia dabar.

Svarbiausi šaltiniai. Rengiant šį darbą remtasi specialiosios mokslinės literatūros knygomis bei kitomis publikacijomis, kurių pagrindiniai autoriai ar bendraautoriai yra A. Drakšienė, G. Sakalauskas, R. Drakšas, G. Švedas, I. Michailovič, L. Ūselė, J. Levon, A. Diržytė, I. Čėsniienė, S. Justickaja, L. Pakštaitis, A. Laurinavičius. Taip pat nagrinėjami Lietuvos Respublikos įstatymai, teisės aktai, teismų praktika ir kompetentingų institucijų parengtos metodinės medžiagos, gairės bei ataskaitos. Atskleidžiant auklėjamojo poveikio priemonių paskirtį, reikšmę ir taikymo principus, remtasi Jungtinių Tautų rezoliucijomis, taip pat Europos Tarybos patvirtintomis taisyklėmis, gairėmis ir rekomendacijomis.

1. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ ISTORINĖ RAIDA

Auklėjamojo poveikio priemonių atsiradimą pirmiausiai reikėtų nagrinėti per bendrąjį nepilnamečių baudžiamosios justicijos evoliucionavimą. XIX – XX a. laikotarpiu buvo žengti pirmieji žingsniai vaiko teisių apsaugos srityje – įvairios specialistų grupės nagrinėjo nepilnamečių nusikalstamumą per kriminologines, pedagogines, sociologines ar psichologines perspektyvas, o pažangiausios idėjos buvo įgyvendintos baudžiamojoje teisėje ir nacionaliniuose įstatymuose (Drakšienė A., Drakšas R., 2007, p. 13). Nepilnamečių baudžiamosios justicijos pradžią taip pat galima sieti su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis (toliau – JAV). Progresyvosios eros metu (apie 1890–1920 m.), kuri pasižymėjo didelėmis imigracijos bangomis ir urbanizacijos padidėjimu, JAV patyrė didelių socialinių pokyčių, ypač didžiuosiuose miestuose, tokiuose kaip Niujorkas, Čikaga ar Denveris. Šie veiksniai lėmė, kad gatvėse padaugėjo jaunimo. Teigiama², kad daugelis jaunesnių nei 18 metų vaikų įsitraukė į nepilnamečių nusikaltimus, dėl to padaugėjo nepilnamečių, pripažintų kaltais dėl nusikalstamų veikų. Įvairiuose šaltiniuose³ nurodoma, kad didėjant nepilnamečių nusikalstamumui, teismai nepilnamečius baudavo ir uždarydavo į įkalinimo įstaigas kartu su suaugusiais asmenimis. Neilgai trukus, atsakingos vietos institucijos suprato, kad vaikai, patekę į kalėjimą su suaugusiais, pradeda mokytis suaugusiųjų nusikalstamo elgesio, todėl daugėjo recidyvo atvejų. 1899 m. JAV buvo išleistas įstatymas, griežtai apibrėžiantis pamokų praleidimą kaip nusikalstamą ir netvarkingą elgesį, dėl kurio dar labiau išaugo nepilnamečių patekusių į teismų sistemą skaičius. Denverio teismo teisėjas Ben Lindsey⁴ tuo metu specializavosi ties nepilnamečių bylų sprendime ir parengė dokumentą skirta kodifikuoti nepilnamečių teismą. Šaltiniuose⁵ pateikiamos skirtingos datos, bet galima teigti, kad apie 1900 JAV atsirado pirmieji nepilnamečių teismai. Tai paskatino teismus aktyviau įtraukti nusikaltusius nepilnamečius į probacijos programas. Nepilnamečių teismai nepriimdavo sprendimų dėl nepilnamečių nekaltumo ar kaltės - skirtingai nei kiti baudžiamieji teismai - nepilnamečių teismai atsižvelgdavo į vaiko poreikius ir jo nusikalstamų veiksmų ar netinkamo elgesio priežastis ir parinkdavo tinkamiausias perauklėjimo priemones nepilnamečiams (pavyzdžiui: lygtinį paleidimą, viešuosius darbus, įkalinimą pataisos namuose).

² History of the Juvenile Justice System (2023) [interaktyvus].

³ Pvz.: Juvenile justice (2024). Britannica [interaktyvus]; Juvenile justice history. Cnter on Juvenile and Criminal Justice [interaktyvus].

⁴ Time Machine Tuesday: Judge Ben Lindsey and the Juvenile Court (2019).

⁵ Establishing a Juvenile Court (1907). Courts of Record - Juvenile Courts [interaktyvus]; History of the Juvenile Justice System (2023) [interaktyvus].

Nagrinėtuose šaltiniuose daromos išvados, kad šiuolaikinė nepilnamečių justicijos sistema kilo iš JAV ir dauguma ankstyvųjų nepilnamečių baudžiamųjų įstatymų Europos šalyse buvo sukurti būtent pagal JAV naudotą praktiką, tačiau kiekviena Europos šalis įgyvendino programas, pritaikytas jos istorijai, kultūrai ir vertybėms. Pavyzdžiui, Vokietijoje⁶ nepilnamečių teismai pradėjo veikti 1923 m., tuomet nepilnamečiams nuo 14 iki 17 metų amžiaus pradėtos taikyti įvairesnės sankcijos – nuo atleidimas nuo bet kokios atsakomybės iki laisvės atėmimo sunkiais atvejais. Pagrindinė teigiama naujovė – specialios bausmių sistemos įvedimas. Teismai galėjo nutraukti bylą dėl mažareikšmiškumo arba tuo atveju jeigu paauglys pats ar kiti asmenys yra pritaikę jam auklėjamąsias priemones. Naujos sistemos sankcijos išskirtos į:

- globos priemonės – skirtos sudaryti palankias sąlygas nepilnamečių auklėjimui ir saugoti nuo pavojau tapti suaugusių nusikaltėlių aukomis;
- drausminės – dažniausiai buvo taikomi „įpareigojimai“: 1) žalos nukentėjusiajam atlyginimas, 2) nukentėjusiojo atsiprašymas, 3) bauda (pinigai skiriami labdaros organizacijoms). Šiomis priemonėmis buvo tikimasi, kad paauglys jausis savotišku visuomenės skolininku ir elgsis dorai;
- baudžiamąsias – nepilnamečio įkalinimas nuo 6 mėn. iki 10 metų.

Lietuvoje auklėjamojo poveikio priemonių raidos pradžią galima sieti ir su perimtomis Europos kontinentinėmis idėjomis, kurių modifikuotos šaknys manytina glūdi Jungtinėse Amerikos Valstijose ir su sovietų sąjungos sistemoje taikytų priemonių dauguma. Iki 1840 metų galiojo Lietuvos Statutai, kai okupacinė valdžia panaikino 1588 m. Lietuvos statuto galiojimą. Atkūrus valstybingumą, Lietuvoje paliktas galioti vokiečių okupacinės valdžios 1915 m. įvestą 1903 metų Rusijos imperijos baudžiamąjį statutą, kiek jis neprieštaravo Lietuvos Konstitucijai ir visuomenės interesams. 1918 – 1940 metais nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reglamentavo 1903m. baudžiamąjo statuto straipsniai, o teismas prieš sprendamas bylą dėl kiekvieno nusikaltusio nepilnamečio turėjo svarstyti jo pakaltinamumo klausimą, o nepakaltinamiems vaikams įstatymas numatė tam tikras poveikio priemones: atsakingą priežiūrą, atidavimą į auklėjimo įstaigas, atidavimą į vienuolyną, atidavimą į atskirus būstus prie kalėjimų ar areštinių (Beinoravičius D., et al., 1998, p.10-13).

Apytiksliai 1919 m. buvo sudaryta vaikų gyvenimo pagerinimo komisija kovai su nepilnamečių nepriežiūra ir jų daromais teisės pažeidimais (leninis dekretas dėl priemonių vaikų apsaugai, 1919 m. cituota Babachinaitė, et al., 1984, p.5), kurios sudarymas

⁶ Neverkauskaitė V. (1993) Apie nepilnamečių nusikalstamumą vakarų Europos ir skandinavijos šalyse, p. 13-18

autorijų⁷ aiškinamas kryptingu asmenybės auklėjimo ir rengimo visuomeninei darbinei veiklai derinimu su nepilnamečių teisių apsauga ir jų daromų teisės pažeidimų prevencija (t.y. „atsparumo bet kuriai antivisuomeninei įtakai ugdymu, nepilnamečių su socialinio elgesio nukrypimais bei teisės pažeidėjų perauklėjimu ir pan.“). Atkreipiamas dėmesys, kad kriminologinės ir baudžiamosios teisės priemonės vaidino esminį vaidmenį šalinant aplinkybes trukdančias bendrai auklėjimo sistemai bei aiškinantis delinkventinio elgesio motyvus (kurie įvardijami kaip „antivisuomeniški poelgiai ir kėsiai“), priežastis ir sąlygas grąžinant jaunos žmones, kurie padarė nusikaltimus, į naudingą socialinę veiklą, užkertant kelią nusikaltimams ir jų recidyvui. Nurodoma, kad apie 1984 m. iš esmės pakito kovos su nepilnamečių nusikalstamumu sistema, o pakitimų kryptis buvo poveikio priemonių diferencijavimas, jų skaičiaus didėjimas (Babachinaitė G., et al. 1984, p.4-6). Nagrinėjamame šaltinyje⁸ jau buvo aprašytos individualaus poveikio priemonės:

1. papeikimas;
2. griežtas papeikimas;
3. viešas papeikimas;
4. įspėjimas;
5. bauda;
6. įpareigojimas atlyginti padarytą materialinę žalą;
7. nepilnamečio perdavimas tėvų ar visuomeninių organizacijų priežiūrai;
8. nusiuntimas į specialiąsias mokymo, auklėjimo ar gydymo auklėjimo įstaigas.

Tokios poveikio priemonės nusikaltusiems nepilnamečiams išskyrė į:

- visuomeninio pobūdžio poveikio priemonės;
- prievartinio poveikio priemonės.

Lyginant su dabar galiojančio baudžiamojo kodekso 82 straipsnyje pateiktu baigtiniu auklėjamojo poveikio priemonių sąrašu⁹, pastebima, kad pagal savo esmę net 4 iš 6 šiuo metu galimų taikyti auklėjamojo poveikio priemonių iš esmės sutampa, o tai indikuoja faktą, kad per paskutinius 30 metų nepilnamečiams taikomos auklėjamojo pobūdžio priemonės ir žinoma jų paskirtis – recidyvo prevencija – beveik nepasikeitė.

Lietuvoje didelės įtakos auklėjamojo poveikio priemonių raidai turėjo teisinės sistemos reforma, kuri pradėta nuo pirmųjų valstybės atkūrimo dienų, kai buvo kuriama ir

⁷ Babachinaitė G., et al. (1984) Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas, p.5

⁸ Ibid., p.78-79

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741 (žr. suvestinę redakciją nuo 2024-03-27), 82 str. 1d. nurodytos auklėjamojo poveikio priemonės yra: 1) įspėjimas; 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas; 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai; 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti; 5) elgesio apribojimas; 6) atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.

nauja baudžiamajame įstatyme numatytų poveikio priemonių koncepcija nusikaltusiems nepilnamečiams. 1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, liko galioti 1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas su vėlesniais pakeitimais ir papildymais. Esminiai pakeitimai tame kodekse padaryti 1994 m. liepos 19d. įstatymu buvo pakeistas priverčiamųjų auklėjamojo pobūdžio priemonių sąrašas ir straipsnio pavadinimas (Drakšienė A., Drakšas R., 2007, p.13, 78-79). Tuo laikotarpiu nuteistuosius nepilnamečius laikė kalėjimuose, nes nebuvo nei vienos nepilnamečiams skirtos auklėjimo įstaigos. Bausmės nepilnamečiams ne tik nepasiekdavo tikslo, bet juos dar labiau „pagadindavo“, todėl tuometiniai teismai stengėsi nuteisti tik labai sunkiai nusikaltusius jaunuolius, o kitus išteisinti arba atiduoti tėvų, globėjų ar svetimųjų priežiūrai (Andriulis V., 2000, p.95).

1994 m. Lietuvoje galiojusiame LTSR baudžiamajame kodekse (52¹ str.) nepilnamečiams numatytas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ir priverčiamųjų auklėjamojo poveikio priemonių paskyrimas. „Nepilnametis, padaręs nesunkų nusikaltimą, teismo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

- 1) pirmą kartą padarė nusikaltimą;
- 2) visiškai pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikaltimą;
- 3) atlygino padarytą žalą arba susitarė su nukentėjusiuoju dėl žalos atlyginimo, jeigu ji buvo padaryta, ir
- 4) yra pagrindo manyti, jog ateityje jis laikysis įstatymų, nedarys nusikaltimų.

Tokiam nepilnamečiui teismas paskiria priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones, numatytas šio kodekso 61 straipsnyje.“

Kodekse buvo numatytos šios priverčiamosios auklėjamojo poveikio priemonės:

- 1) įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusįjį;
- 2) įpareigojimas savarankiškai atlyginti arba savo darbu pašalinti materialinę žalą;
- 3) atidavimas tėvų ar juos atstojančių asmenų priežiūrai;
- 4) įpareigojimas atidirbti nuo 20 iki 100 valandų viešųjų darbų;
- 5) namų priežiūra iki 45 parų;
- 6) atidavimas į specialią auklėjimo ir drausmės įstaigą iki 3 metų, bet ne ilgiau kaip iki pilnametystės. Be to, teismas ne rečiau kaip kartą per metus turėjo peržiūrėti būvimo įstaigoje tikslingumą.

Jeigu nepilnametis nevykdė ar netinkamai vykdė paskirtas priemones, tai teismas galėjo jau paskirtas priemones pakeisti griežtesnėmis. Pastebėtina, kad įstatyme nenurodyta kiek priverčiamųjų auklėjamojo poveikio priemonių vienu metu teismas gali paskirti nepilnamečiui. Minėtu 1994 m. BK atnaujinimu iš priverčiamųjų poveikio priemonių

buvo išbraukta: įspėjimas, papeikimas ar griežtas papeikimas, nepilnamečio atidavimas į auklėjimo koloniją, medžiagos apie padarytą nusikaltimą atidavimas mokyklai ar darbo įstaigai, nepilnamečio atidavimas stebėti darbo žmonių kolektyvui, tačiau toje redakcijoje atsirado naujos priemonės – viešieji darbai ir namų priežiūra (Drakšienė A., Drakšas R., 2007, p. 79).

Nagrinėjant vėlesnes to paties LTSR BK redakcijas (1998 m., 1999 m.), įstatyme nepastebėta pokyčių susijusių su auklėjamojo poveikio priemonių reglamentavimu. Ryškiausias pokytis įvyko su naujuoju XXI a. Lietuvos baudžiamojo kodekso įtvirtinimu.

Kuriant nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje buvo remtasi Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kuri laikytina baziniu vaiko teisių apsaugą užtikrinančiu dokumentu, ir kitais tarptautiniais dokumentais (Justickaja S., et al., 2015, p. 29). 2000 m. rugsėjo 26 d. patvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės institutui buvo itin reikšmingas, juo buvo įtvirtintas XI skyrius skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams. LR BK 80 straipsnyje įvardyta nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis, skyriaus nuostatų taikymas, o kartu ir atsirado pasikeitęs straipsnis dėl auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams. LR BK 82 str.¹⁰ įtvirtinta, kad nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, skiriamos, o nusikaltimą padariusiam ir nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės atleistam nepilnamečiui gali būti skiriamos šios auklėjamojo poveikio priemonės:

- 1) įspėjimas;
- 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas;
- 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai;
- 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti;
- 5) elgesio apribojimas;
- 6) atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.

Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones.

Pastebėtina, kad buvo panaikintas įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusįjį, įpareigojimas atidirbti nuo 20 iki 100 valandų viešųjų darbų, namų priežiūra iki 45 parų. LTSR BK 61 str. Vėliau dar buvo keistas kelis kartus iki šių dienų:

¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

- 2004 metais straipsnis¹¹ papildytas 3 dalimi: „3. Jeigu padaryti du ar daugiau baudžiamųjų nusižengimų, teismas nepilnamečiui gali skirti bausmę. Skirdamas bausmę, teismas privalo motyvuoti savo sprendimą.“.
- 2007 m. 3 dalis buvo panaikinta įstatymo pakeitimu¹², o 1 dalies formuluotė pakeista į: „1.Nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, gali būti skiriamos šios auklėjamojo poveikio priemonės:“.
- 2012 m.¹³ LR BK 82 straipsnio 1 dalyje po žodžio „bausmės“ įrašyti žodžiai „taip pat nepilnamečiui, kuriam atidėtas bausmės vykdymas arba kuris lygtinai paleistas iš pataisos įstaigų Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso XI skyriuje numatytais pagrindais“.
- 2022 m. atliktas paskutinis matoma 82 str. Pakeitimas¹⁴. Pakeista 1 dalies nuostata iki dvitaškio ir išdėstyta taip: „1.Nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, taip pat nepilnamečiui, kuriam atidėtas bausmės vykdymas arba kuris lygtinai paleistas iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, gali būti skiriamos šios auklėjamojo poveikio priemonės:“.

Galime daryti išvadą kad nuo 2000 metų naujojo kodekso įsigaliojimo iki dabar, LR BK 82 straipsnis radikalių pasikeitimų neturėjo, formuluotės keitėsi labiau atspindint bausmių skyrimo politikos ir praktikos aktualijas, bet priemonių turinys jau 24 metus yra nepakitęs. Apskritai, teisės mokslininkai viso XI skyriaus teisėkūrą taip pat vertina kaip pakankamai stabiliai nekintančią, visame baudžiamojo kodekso pokyčių kontekste (Švedas G., et al., 2017, p. 208). Šioje darbo dalyje atskleidus auklėjamojo poveikio priemonių raidą, įmanoma suprasti, kad pasaulyje praktiškai panašiu metu formavosi nusikaltusių nepilnamečių delinkventinio elgesio keitimo ir prevencijos metodai bei apskritai labiau išryškėjo bausmių taikymo nepilnamečiams jurisprudencijos aktyvėjimas. Dėl politinės padėties šalys viena iš kitos sėmėsi idėjų ir praktikoje pritaikė teisinės idėjas pagal visuomenei tuo metu priimtinas socialines normas ir valstybės politiką.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso <...> 82 <...> straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 228-1 straipsniu įstatymas, 2004m.

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso <...> 82<...> straipsnių, priedo pakeitimo ir papildymo, XXVI, XXX skyrių pavadinimų pakeitimo ir kodekso papildymo 256(1), 257(1) straipsniais įstatymas. 2007m.

¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso<...> 82<...> straipsnių pakeitimo įstatymas, 2012 m.

¹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso <...> 67, 72-4 ir 82 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2022 m.

2. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ PASKIRTIS IR REIKŠMĖ

Atskleidus auklėjamojo poveikio priemonių raidą ir kilmę, galima teigti, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reikšmė augo palaipsniui, kartu su besivystančiu supratimu, kad tapačių bausmių taikymas suaugusiems ir nepilnamečiams asmenis nėra tikslingas ir dažnai lemia atvirkštinį rezultatą – didina nepilnamečių recidyvą. Todėl, modernizacijos ir teisinių sistemų evoliucijų suaktyvėjimo periodu (XIX – XX a.), pasaulyje pradėta labiau rūpintis nusikalstamumo ir recidyvo prevencija, pradėti steigti specializuoti nepilnamečių teismai¹⁵, koja kojon žengė ir bausmių individualizavimo bei auklėjamojo pobūdžio priemonių taikymo jaunuoliams praktika. Tuometinių auklėjamojo pobūdžio priemonių sistemos sandara buvo tarsi bausmių ir auklėjamojo pobūdžio priemonių kratinys, lyginant su dabartiniame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytą auklėjamojo poveikio priemonių sistema ir jos supratimu. „Vienomis poveikio priemonėmis buvo siekiama teisės pažeidėją paveikti morališkai, kitomis – materialiai, o trečiomis – stengiamasi pataisyti, perauklėti ir gydyti specialioje įstaigoje, tačiau visų priemonių tikslas – perauklėti nepilnamečių teisės pažeidėją, išugdyti teigiamus jo asmenybės bruožus ir tuo užkirsti kelią pakartotiniams teisės pažeidimams“ (Babachinaitė G., et al. 1984, p.78-79). „Auklėjamojo poveikio priemonių instituto atsiradimą lėmė tos pačios priežastys, dėl kurių atsirado baudžiamojos poveikio priemonių institutas, - siekis sudaryti palankesnes teisinės prielaidas nepilnamečių ir jaunų (iki 21 metų) asmenų baudžiamosios atsakomybės individualizavimui ir diferencijavimui, taip pat poreikis turėti tokių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo priemonių, kurias galima būtų taikyti baudžiamojos nusižengimo atveju, taip pat atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, ir kurios nelemtų bausmei būdingų padarinių“ (Švedas G., et al., 2020, p.318). Jungtinių tautų priimtose gairėse (1990 m.) „Dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos“ (Rijado gairės) aiškiai nurodoma, kad jokiam vaikui ar jaunuoliui neturėtų būti taikomos griežtos ar žeminančios pataisos ar bausmės priemonės, kas taip pat turi skatinti šalis atitinkamai įgyvendinti bausmių individualizavimo principus. Tuo tarpu, Lietuvos Respublikos baudžiamojos kodekso 80 straipsnyje nurodoma, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų, numatytų BK XI skyriuje ir BK 13 straipsnio 2, 3 dalyse, 27 straipsnio 4 dalyje ir 97 straipsnio 4 dalyje, paskirtis yra:

1. užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą;

¹⁵ Nepilnamečių teismų sistema Vakarų Europos ir Skandinavijos šalyse identifikuota Neverkauskaitės V. (1993) Apie nepilnamečių nusikalstamumą vakarų Europos ir skandinavijos šalyse.

2. riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes;
3. padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu;
4. sulaikyti nepilnamečių nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo.

Baudžiamosios teisės doktrinos mokslininkai daugumą metų įvairiai vertina XI skyriaus paskirties praktinį pritaikymą ir tikslus. R. Drakšas samprotavo, kad pagrindinis įstatyme įtvirtintos paskirties tikslas – nurodyti teismams kokių esminių nuostatų pastarieji privalo laikytis skirdami bausmes ar auklėjamojo poveikio priemones nepilnamečiams. (Drakšas R., 2005, p. 25). Šio darbo autorė su tokiu teigiu nesutinka, nes jis suponuoja mintį, kad teismas tarsi įpareigotas sekti vadovėlines nuostatas ir „nenukrypti nuo knygutės“ vykdant tiesiog baudimo paskirtį, nors išties įstatyme nustatytos paskirties tikslą galima aiškinti žymiai plačiau, siejant tai su visapusišku asmens charakteristikos įvertinimu individualizuojant priemonių parinkimą. Doktrinoje taip pat nurodoma¹⁶, kad visi nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties elementai konkretizuoja pagrindines baudžiamosios teisės funkcijas (bendrosios prevencijos, informacinę, represinę, individualios prevencijos), kurios negali būti paneigtos atsakomybės išskirtinumu Įstatymų leidėjas stengėsi išskirti ne apskritai nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, bet jaunuoliams taikomų bausmių ir auklėjamojo poveikio priemonių sistemos ir jiems įstatyme numatytų iš bendros taisyklės išimčių paskirtį – atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, bausmės vykdymo atidėjimo ir panašiai. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad pastarieji teiginiai formuoti prieš dvidešimt metų ir šiandien tokia pozicija vis dėl to galimai nebeaktuali. Nagrinėjant būtent auklėjamojo poveikio priemonių temą vis dėl to peršasi išvados, kad LR BK XI skyrius, su jame detalizuotomis auklėjamojo poveikio priemonių rūšimis yra labiau orientuotas į platesnes galimybes teismams padėti delinkventinio elgesio jaunimui suprasti tokio elgesio grėsmes, identifikuoti tinkamo elgesio poveikį ir naudą jiems. Su doktrinos teiginiais nesutiko ir mokslininkas G. Sakalauskas, išreiškęs poziciją, kad ypatumai“ negali tiesiog ir tik patvirtinti bendrųjų nuostatų ar jas detalizuoti, nes tuomet jie netenka prasmės. Taikant baudžiamąją atsakomybę nepilnamečiams būtent individualiosios (specialiosios) prevencijos lyginamasis svoris yra pabrėžtas ir išryškintas (Sakalauskas G., 2013, p. 20-21).

¹⁶ Drakšienė A. 2003, cituota Drakšas R. 2005, p. 25; Drakšienė A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 429.

Savo esme ir turiniu auklėjamojo poveikio priemonės labai panašios, bet ne tapačios baudžiamojo poveikio priemonėms ir bausmėms – skirtingi skyrimo pagrindai ir tvarka, teisių ir laisvių ribojimo, specialiųjų pareigų apimtys, teisiniai nevykdymo padariniai ir pan. (Švedas G., et al., 2020, p.319). Europos Tarybos 1992 m. rekomendacijomis „Dėl viešųjų darbų sankcijų ir priemonių“ buvo siekiama ir yra siekiama iki šiol padrąsinti valstybes nares ir laisvės atėmimo bausmę išties taikyti tik kaip kraštutinę priemonę. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentare pateikiamas išaiškinimas, kad bausmė yra griežčiausia prievartos priemonė, suvaržanti nepilnamečiams jų teises ir laisves bei lemianti sunkiausias pasekmes, o BK XI skyriaus nuostatų prasme ji turi būti taikoma tik tuomet kai negali būti taikomos švelnesnės poveikio priemonės. Bausmė nepilnamečiui skiriama siekiant įgyvendinti kelis tarpusavyje susijusius tikslus: nubaudo už padarytą nusikalstamą veiką, apsaugos nuo naujų nusikaltimų, tiek auklėjamojo poveikio. Auklėjamojo poveikio priemonės gali būti pritaikytos kaip bausmės alternatyva atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, atidėjus bausmės vykdymą ar paleidus lygtinai, arba kaip pataisymo bei ugdymo priemonė padarius baudžiamąjį nusižengimą. Pabrėžiama, kad nubaudo elementai yra būdingi kiekvienai auklėjamojo poveikio priemonės rūšiai, kadangi bet kuri iš jų yra tiesiogiai padarytos nusikalstamos veikos padarinys, tačiau daugiausiai dėmesio skiriama ne tiek pačiam nubaudimui, kiek jauno žmogaus asmenybės korekcijai ir tolesnei jo integracijai į pozityvią mikrosocialinę aplinką¹⁷. Mokslininkų darbuose atsiskleidžia pozicija, kad bet kokia valstybės intervencija gali turėti ilgalaikį stigmatizuojantį poveikį, kuris per labai trumpą laiką nusikaltusį jauną žmogų gali stumtelėti dar toliau už visuomenės ribų (Sakalauskas G., 2013, p.11).

Komentare¹⁸ galime išvelgti tam tikrą doktrinos prieštaravimo problematiką, kur lyg ir sakoma, kad auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis yra pagalba jauno žmogaus asmenybės tolimesnei integracija į socialinę aplinką po socialiai nepriimtino elgesio, bet kartu nurodoma, kad tai vis tiek yra baudimo, o ne auklėjimo forma. Doktrinoje¹⁹ vis dėl to sutinkame poziciją, kad baudimas kaip atsakas į delinkventinį elgesį neturi daug teigiamos įtakos ir negali garantuoti recidyvo prevencijos.

¹⁷ Drakšienė A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 429-433

¹⁸ Drakšienė A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 430 (80 str. 10 ir 11 punktai)

¹⁹ Wolfgang H., „Alternatyvos įkalnimui: bausmių taikymo teorija ir praktika Vokietijoje, bausmių veiksmingumo ir recidyvo tyrimų rezultatai“ knygoje Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje (2017), p. 28.

Pozityviu auklėjamojo poveikio priemonių aspektu galime įvardyti tai, kad jos nors ir yra privalomos, bet neužtraukia teistumo. „Auklėjamojo poveikio priemonės turi padėti įgyvendinti bausmės tikslus (paskirti), jomis turi būti siekiama to paties rezultato, kurio siekiama kriminaline bausme, t.y. asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pataisymo, galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas apribojimo ar atėmimo ir pan.“ (Švedas G., et al., 2020, p.319).

LR BK komentare taip pat rašoma, kad savo esme, auklėjamojo poveikio priemonės yra nukreiptos į ateitį ir jomis siekiama svarbių tikslų²⁰: pataisyti nepilnametį ir jį ugdyti, keisti jo gyvenimo būdą ir padėti jam integruotis konkrečioje socialinėje aplinkoje, sulaikyti jį nuo kitų neteisėtų veikų padarymo. Taikant šias priemones, kartu turi būti atsižvelgiama į nepilnamečio praeitį – padarytą neteisėtą veiką ir ją sąlygojusias aplinkybes, o tai įpareigoja teismą daugiausiai dėmesio skirti asmenybės korekcijai ir jos resocializacijai, kadangi auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis yra sudedamoji visos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų dalis. Doktrinoje taip pat aiškinama, kad siekiant daryti teigiamą įtaką jauno žmogaus elgesiui, pasiteisina atitinkamos (t.y. jauno žmogaus brandai tinkamos) priemonės, taigi jos turi pasižymėti jaunimui pritaikytais ypatumais, o netinkamos ar per griežtos priemonės skatina nusikalstamas karjeras ir recidyvą (Sakalauskas G., 2013, p.11-12). Beįsigaliojant naujam BK įstatymui (2000 m.) buvo prabrėžiama, kad auklėjimo priemonės neturėtų vykdyti represijos, atpildo, bendrosios prevencijos funkcijos, taip pat nėra bausmė, nors tėvai ar nepilnametis gali jas laikyti bausmėmis (Michailovič I., 2001 m., p. 54).

Apibendrinant išnagrinėtas ir palygintas mokslininkų pozicijas, galima daryti bendrą išvadą, kad baudimas negarantuoja asmens pasikeitimo, todėl alternatyvių auklėjimo poveikio priemonių visuma turi didelę reikšmę baudžiamojoje justicijoje. Apskritai, kai kuriuose (ypatingai senesniuose) šaltiniuose vartojama sąvoka „perauklėjimas“ net nėra tinkama, nes esminis tikslas, kurį norima pasiekti BK XI skyriaus normomis, yra ne perauklėti ar pakeisti jauną žmogų, o padėti jam suprasti padarytų nusikalstamų veikų žalingumą, suprasti poreikį gerbti socialiai priimtinas normas ir padėti įsilieti į visuomenę mažinant poreikį nusikalsti.

²⁰ Drakšienė A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 430-431.

3. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO PRINCIPAI

Šiame mokslo darbe jau atskleista, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra apibrėžtos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XI skyriuje, kuris skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams įtvirtinti. Auklėjamojo poveikio priemonės apibrėžiamos kaip valstybės prievartos priemonės, kurias teismas gali paskirti nepilnamečiui, o baudžiamojo įstatymo nustatytu atveju ir asmeniui iki 21 metų (jaunam pilnamečiui), kuris yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės, taip pat kuriam atidėtas bausmės vykdymas arba taikomas lygtinis paleidimas (Švedas G., et al., 2020, p. 318). Taikyti su laisvės atėmimu nesusijusias priemones skatina ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos valstybėms narėms: 1992 m. rekomendacija „Dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“, 2000 m. rekomendacija „Dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo“; 2010 m. rekomendacija „Dėl Europos probacijos taisyklių“ - šiose rekomendacijose deklaruojama, kad plėsti tokių priemonių taikymą reikalauja pagrindiniai kiekvienos teisinės sistemos principai, o probacija traktuojama kaip tinkama priemonė siekiant teisingo baudžiamojo proceso, visuomenės saugumo, nusikalstamų veikų prevencijos ir kalinių skaičiaus mažinimo tikslų. Europos Tarybos Ministrų Komiteto gairėse ir memorandume (2010 m.) „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“ pabrėžiama, kad bet kokia vaikų laisvės atėmimo priemonė turėtų būti taikoma blogiausiu atveju ir trumpiausiam tinkamam laikotarpiui.

Nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių taikymo taisykles svarbiausios nuostatos Lietuvoje įtvirtintos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (2000 m.), Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme (2012 m.), Bausmių vykdymo kodekse (2002 m.). Šiai temai taip pat aktualus Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007), reglamentuojantis priemonių taikymą vaikams, siekiant vaiko teigiamų elgesio pokyčių, taip pat apibrėžiantis auklėjamojo poveikio priemonės - atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą, vykdymo vaikų socializacijos centruose svarbiausias nuostatas. Toliau nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybes, šiame darbe išnagrinėsime taikymo principus ir jų sąsają su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės, bausmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo institutų įtaką taikymui.

Analizuojant auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybes reikalinga identifikuoti tikslinę taikymo grupę ir esminius šių priemonių taikymo principus. Pirmiausia, reikia identifikuoti kurie asmenys yra auklėjamojo poveikio priemonių subjektas. Taikymo kontekste svarbu pabrėžti, kad pagal Lietuvos Respublikos

baudžiamąjį kodeksą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję 16 metų, o BK 13 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais – 14 metų²¹. Lietuvoje mažamečiai (asmenys iki 14 m.), nėra laikomi baudžiamosios teisės subjektais. Nepilnamečiui, kuriam iki baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje numatytos pavojingos nusikalstamos veikos padarymo nebuvo suėję 14 metų amžiaus, auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės gali būti skiriamos Lietuvos respublikos įstatymų nustatyta tvarka (BK 13 straipsnio 3 dalis).

Bendrajai prasme, BK XI skyriaus „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ nuostatos taikomos asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų. BK 81 str. 2d. nurodoma, kad BK 90 - 94 straipsnių nuostatos (bausmių ypatumai nepilnamečiams (90), bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumai (91), bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui (92), nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (93)), taip pat 82 straipsnio 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktuose numatytos auklėjamojo poveikio priemonės (įspėjimas, turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, elgesio apribojimas) gali būti taikomos asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję aštuoniolika metų, tačiau nebuvo suėję dvidešimt vieneri metai, jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų šio kodekso 80 straipsnyje numatytą paskirtį.

Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas yra ypatingai svarbus ne tik nepilnamečiams, bet ir jauniems pilnamečiams, nes remiantis atliktomis studijomis²² „raidos psichologijos ir neuromokslų įžvalgos aiškiai rodo būtinybę tapimą suaugusiuoju sieti su vėlesniu nei 18 metų amžiumi. Nepriklausomai nuo individualiai skirtingų brendimo procesų, galima teigti, kad jauniems žmonėms iki maždaug 25 metų būdingos kitos sprendimų priėmimo struktūros ir kita atsakomybės branda, palyginus su suaugusiais. Visa tai liudija apie lanksčių baudžiamųjų teisinių sankcijų taikymo prasmę ne tik nepilnamečiams, bet ir jauniems suaugusiesiems iki maždaug 25 metų“ (Dünkel F., et al., 2020, p.95). Jauniems pilnamečiams, pagal socialinę brandą

²¹ Asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję keturiolika metų, atsako už nužudymą (129 straipsnis), sunkų sveikatos sutrikdymą (135 straipsnis), išžaginimą (149 straipsnis), seksualinį prievartavimą (150 straipsnis), vagystę (178 straipsnis), plėšimą (180 straipsnis), turto prievartavimą (181 straipsnis), turto sunaikinimą ar sugadinimą (187 straipsnio 2 dalis), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą (254 straipsnis), narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitokią neteisėtą užvaldymą (263 straipsnis), transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą (280 straipsnio 2 dalis)

²² Išsamiau aprašyta leidinyje Dünkel F., et al., 2020.

prilygintiems nepilnamečiams, gali būti taikomos baudžiamajame įstatyme nepilnamečiams skirtos auklėjamojo poveikio priemonės, bausmės, jų skyrimo ypatumai, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą bei laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme taisyklės (Ūselė L. 2010, p. 70). Asmenims, teismo bylos nagrinėjimo metu sulaukusiems pilnametystės, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję 18 metų, atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, gali būti skiriamos tik tos auklėjamojo poveikio priemonės, kurios nepažeidžia jų teisių ir neprieštaruja kitiems teisės aktams. Tai reiškia, kad tokiems asmenims neturėtų būti skiriamas atidavimas tėvams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti bei prižiūrėti, o taip pat ir atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą (Drakšienė A. 2004, p. 430-43).

Apibendrinus, identifikuota, kad baudžiamasis įstatymas Lietuvoje tam tikrais atvejais išplečia nepilnametystės 18 metų amžiaus ribą ir leidžia kai kurias auklėjimo priemones taikyti asmenims iki 21 metų.

Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo principai, atsižvelgiant į šiuo metu galiojančio baudžiamąjį kodeksą 82 straipsnį, universaliai gali būti aiškinami taip, kad nepilnamečiui ir jaunam pilnamečiui asmeniui (iki 21 metų), padariusiam baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą auklėjamojo poveikio priemonės gali būti skiriamos ji:

- a) atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, remiantis BK VI skyriuje „atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės“ ir BK 93 straipsnyje „nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės“ numatytais pagrindais;
- b) atleidus nuo bausmės, remiantis BK X skyriuje „bausmės vykdymo atidėjimas ir atleidimas nuo bausmės“ numatytais pagrindais.
- c) atidėjus bausmės vykdymą, remiantis BK X skyriuje „bausmės vykdymo atidėjimas ir atleidimas nuo bausmės“ ir BK 92 straipsnyje „bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui“ numatytais pagrindais.
- d) lygtinai paleidus iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, remiantis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso XIII skirsnyje numatytais pagrindais.

Pažymima, kad šešių esamų auklėjamojo poveikio priemonių, teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones. Išnagrinėjus principus, galima aiškiai nustatyti, kad BK 82 straipsnio nuostatos

įvykdomos būtent per atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, probacijos prizmę ir auklėjamojo poveikio priemonių savaine negalima laikyti bausme.

3.1. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės

Nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės įstatymu įtvirtintas BK 83 straipsnyje. Numatant, kad nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis: Nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

- 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą, arba
- 2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba
- 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką, arba
- 4) yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Teismas, atleidęs nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės šio BK 93 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais, skiria jam BK 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ir auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas yra prevencinio poveikio priemonė ne tik nepilnamečiui, bet ir jį supančiai aplinkai – nurodoma baudžiamojo kodekso komentare²³.

Tam, kad teismas atleistų nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, privalo egzistuoti bent viena BK 93 str. būtinoji sąlyga ir bent viena alternatyvioji sąlyga. LAT²⁴ yra išaiškinęs straipsnio taikymą taip, kad BK 93 straipsnio taikymas yra teismo diskrecijos teisė, tačiau tam, kad būtų galima spręsti dėl teismo diskrecijos teisės realizavimo, byloje nustatyta faktinė situacija turi būti tokia, kad egzistuotų visos formalios BK 93 straipsnyje nustatytos sąlygos.“ Nagrinėjant BK 93 straipsnį, taip pat būtina pabrėžti, kad nepilnametis gali būti atleistas nuo atsakomybės ne tik už baudžiamojo nusižengimo, bet kokio neatsargaus ar nesunkaus nusikaltimo padarymą, bet ir už apysunkio tyčinio nusikaltimo padarymą.

Nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo galimybes atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, dėl BK 93 straipsnio tiek praktikoje tiek

²³ Drakšienė A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 477

²⁴ 2016 m. vasario 2 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-976/2016

doktrinoje yra kilę probleminių klausimų, kai buvo sprendžiamas klausimas dėl nepilnamečio, kuris antrą kartą padarė nusikalstamą veiką atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo. Jurisprudencijoje dėl BK 93 straipsnio būtiniosios sąlygos formulotės - „nepilnametis, pirmą kartą padaręs“ – klausimas nagrinėtas pabrėžtinai nagrinėjant „pirmą kartą“ traktavimą. Neabejotinai svarbiausia yra LAT plenarinės sesijos nutartis, kurioje buvo išsamiai ir tiksliai atskleista 2000 m. BK 93 straipsnio nuostatos „pirmą kartą padaręs nusikaltimą“ esmė (Švedas G., et al., 2017, p. 209). Plenarinė sesija išaiškino, kad pagal BK 93 straipsnį asmuo laikomas pirmą kartą padariusi nusikalstamą veiką, jeigu pripažįstama, kad jis, nebūdamas anksčiau nusikaltęs, yra padaręs tik vieną nusikalstamą veiką arba kelias nusikalstamas veikas, kurios viena kitos atžvilgiu nėra pakartotinės ir sudaro idealiąją sutaptį²⁵. Tokiais atvejais laikoma, kad „asmuo nusikalto pirmą kartą“, gerokai susiaurina BK 93 straipsnio taikymo galimybes. Pagal išaiškinimą į „pirmo karto“ atvejus nepatenka nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos, sudarančios realiąją sutaptį BK 93 str. prasme šie nepilnamečiai atsiduria skirtingoje padėtyje nei tie nepilnamečiai, kurių pirmoji nesunki nusikalstama veika jau sulaukė teisinio įvertinimo ir jie nusikalto pakartotinai – svarstyta vienoje publikacijoje (Üselė L. 2014, p. 88). Tačiau nagrinėjant teismų praktiką 93 straipsnio taikymo klausimu toliau, galima rasti pavyzdį, kai atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiui pritaikomas ir esant realiai nusikalstamų veikų sutapčiai²⁶. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs²⁷, kad aplinkybė, jog asmuo padarė kelias nusikalstamas veikas, kurios sudaro realią sutaptį, savaime nėra kliūtis atleisti jas padariusį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės“. Teismas sprendžiant bylą²⁸, įvertinus visus kaltinamojo asmens charakteristikos ir ginčo išsprendimo aspektus, pritaikant atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės pažymėjo, kad „kadangi nusikalstamas veikas nepilnametis padarė panaudodamas smurtą, laikytina, kad bausmės tikslus tinkamai padės pasiekti auklėjamosios priemonės:

1. įspėjimas;
2. elgesio apribojimas 6 mėnesiams, įpareigojant asmenį šiuo laikotarpiu tęsti mokslą arba dirbti, o laikotarpiu nuo 22 val. iki 6 val. būti namuose, jei tai nesusiję su darbu ar mokslu.“

²⁵ Aktuali praktika baudžiamosiose bylose 2008 m. Lietuvos Aukščiausiasis teismas.

²⁶ Apeliacinės instancijos teismas (Byloje nr. 1A-213-626/2018) komentavo, kad „nagrinėjamu atveju, nepilnamečio padaryti nusikaltimai nėra tęstinė nusikalstama veika ir sudaro realią sutaptį, jo atsakomybės klausimas buvo sprendžiamas vienoje byloje, todėl teisėjų kolegija konstatavo, kad byloje nebuvo pagrindo pripažinti, jog nepilnametis padarė nusikaltimą pirmą kartą“.

²⁷ Kasacinio teismo 2015-12-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-555-788/2015

²⁸ Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. kovo 21 d. nuosprendis byloje nr. 1A-213-626/2018

Galima pastebėti, kad praktikoje, vadovaujantis tokiais pavyzdžiais, kur yra įvertinamos visos galimybės taikyti švelnesnes, bausmei alternatyvias priemones, išaiškinant jauno asmens požiūrį į situaciją ir įvertinant jo suvokimą dėl delinkventinio elgesio neigiamų rezultatų.

Apart įvardytų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taisyklių ypatumų ir aprašytos lingvistinės problematikos, doktrinoje (Sakalauskas G., 2013, p.21-22; Švedas G. 2017, p.211-212) įvardijama problematika, kad teismui kartais nesigauna pažvelgti į bausmių skyrimą plačiau ir pritaikyti bausmei alternatyvias priemones. Teisėjai, prokurorai ir mokslininkai mano, kad nepilnamečio atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 93 straipsnis) reikėtų taikyti ne tik pirmą kartą padariusiems nusikalstamą veiką nepilnamečiams (Švedas G. 2017, p.212).

Šiame kontekste svarbu priminti, kad auklėjamojo poveikio priemonės gali būti paskirtos ir tokiais atvejais kai dėl objektyvių priežasčių asmuo negali atlikti jam paskirtų viešųjų darbų ar laisvės apribojimo bausmės. Pabrėžtina, kad šių priemonių taikymas atleidimo nuo bausmės atveju gali būti ribojamas remiantis kitomis taisyklėmis, pavyzdžiui atleidimo nuo bausmės kai sutrinka psichika ir dėl to asmuo negali suprasti savo veiksmų esmės, jų valdyti. Tokiu atveju asmeniui įprastai skiriamos priverčiamosios medicinos priemonės ir tik teismas gali skirti auklėjamojo poveikio priemonę, kas reiškia, kad nei amnestijos aktu, nei malonės tvarka jos negali būti paskirtos (Švedas G., et al., 2020, p.320).

Apibendrinant, daroma išvada, kad pagal BK 93 straipsnį teismas gali atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, nutraukti jam baudžiamąją bylą ir taikyti auklėjamojo poveikio priemones, esant visoms šiame įstatyme numatytoms būtinoms sąlygoms ir bent vienai alternatyviai sąlygai, o aplinkybė, jog asmuo padarė kelias nusikalstamas veikas, kurios sudaro realią sutaptį, savaime nėra kliūtis atleisti jas padariusį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės.

3.2. Bausmės vykdymo atidėjimas

Lietuvos probacijos tarnybos duomenimis²⁹, 2023 metais, buvo 87 asmenys įtraukti į registrą, kuriems bausmės vykdymas atidėtas baudžiamojo kodekso 92 straipsnio pagrindu. BK 92 straipsnio 1 dalis nurodo, kad nepilnamečiui, nuteistam arešto bausme, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vieno mėnesio iki devynių mėnesių ir paskirti jam intensyvią priežiūrą – nepilnamečio buvimo vietos pagal nustatytą laiką

²⁹ Darbo su asmenimis, esančiais lietuvių probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita (2024), 2023 m. sausio-gruodžio mėnesių duomenys. Eil. nr.2, stulpelis nr. 15.

kontrolę elektroninio stebėjimo priemonėmis. Nepilnamečio buvimo vietą ir laiką nustato teismas. Kartu su intensyvia priežiūra teismas gali paskirti nepilnamečiui vieną ar kelias tarpusavyje suderintas šio kodekso 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, ir nustatyti laiką, per kurį nepilnametis turi jas įvykdyti.

BK 92 straipsnio 2 dalis nurodo, kad nepilnamečiui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus arba laisvės atėmimu ne daugiau kaip penkeriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo.

BK 92 straipsnio 3 dalis nurodo, kad nepilnamečiui, nuteistam daugiau kaip penkeriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, išskyrus labai sunkius nusikaltimus ir sunkius nusikaltimus, numatytus BK XV, XVI, XVII, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXXIII, XXXV, XXXVII, XLIV skyriuose, teismas gali iš dalies atidėti paskirtos bausmės vykdymą. Iš dalies atidėdamas bausmės vykdymą, teismas nustato po teismo nuosprendžio įsiteisėjimo nedelsiant atliktinos laisvės atėmimo bausmės dalį, kuri negali būti trumpesnė kaip šeši mėnesiai ir ilgesnė kaip vieneri metai, taip pat nuo vienerių iki trejų metų likusios neatliktos bausmės vykdymo atidėjimo terminą. Bausmių vykdymo atidėjimas pagal šį straipsnį gali būti įgyvendinamas nepilnamečiui jeigu teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo arba asmeniui atlikus tik jos dalį. Taikant arešto bausmės vykdymo atidėjimą teismas turi konstatuoti, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Tai reiškia, kad teismas, vadovaudamasis bendraisiais bausmių skyrimo pagrindais (BK 54 straipsnis) ir bausmių skyrimo nepilnamečiui ypatumais (BK 91 straipsnis), turi įvertinti LAT ir žemesnės instancijos teismų jurisprudencijoje pakankamai išsamiai išvardytas aplinkybes, susijusias su padaryta nusikalstama veika, tiek ir aplinkybes, susijusias su nepilnamečio asmenybe (Levon J., Švedas G., 2022, p. 181).

Pirmiausiai tai išnagrinėjus pirmas tris BK 92 straipsnio dalis, identifikuojame, kad tai yra bausmių, susijusių su laisvės suvaržymo švelninimo opcija. Šio darbo nagrinėjamos temos prasme aktualu tai, kad teismas nepilnamečiui paskiria vieną ar kelias tarpusavyje suderintas BK 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Kartu teismas nustato laiką, per kurį nepilnametis turi įvykdyti auklėjamojo poveikio priemones.

Toliau, svarbu yra palyginti ir pabrėžti BK 92 straipsnio 1 dalies, BK 92 straipsnio 2 dalies ir BK 92 straipsnio 3 dalies skirtumus taikant auklėjamojo poveikio priemones: atidedant arešto bausmę teismas „gali“ paskirti auklėjamojo poveikio priemones, o atidedant laisvės atėmimo bausmės teismas yra įpareigotas ir „privalo“ paskirti vieną ar kelias auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus vieną - atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, jos teismas atidedamas bausmės vykdymą paskirti negali. Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje pažymima³⁰, kad *„bausmės vykdymo atidėjimo institutas yra viena iš baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo formų, leidžianti kontroliuoti nusikalstamas veikas padariusių asmenų elgesį laisvėje, neardant jų socialinių ir ekonominių ryšių, apsaugant nuo neigiamo kalinių poveikio, taip mažinant nusikalstamų veikų recidyvo tikimybę“*. Reikia atkreipti dėmesį, kad bausmės vykdymo atidėjimas yra probacijos departamento prižiūrimas procesas (atidėjus bausmę), nes straipsnio dalių formulavimo būdas mums savaime suponuoja, kad bausmės atidėjimas vis tiek reiškia tolimesnę asmens priežiūrą nustatytą laikotarpį. Įstatyme³¹ probacija apibūdinama kaip *„sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei (bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra“*. Taisyklėse dėl laisvės netekusių nepilnamečių apsaugos (Havanos taisyklės³²) pabrėžiama, kad nepilnamečiams laisvė galėtų būti suvaržyta tik laikantis principų ir procedūrų nustatytų standartinėse minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklėse (Pekino taisyklės³³) ir Havanos taisyklėse, o nepilnamečio laisvės atėmimas turėtų būti pasitelkta tik kaip *ultima ratio* priemonė ir tik įmanomai trumpiausiam reikalingam laikotarpiui. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui – sąlyginė atleidimo nuo bausmės rūšis, kai nepilnamečiam asmeniui atidedamas paskirtos bausmės vykdymas nustatant bandomąjį laikotarpį, per kurį turi būti vykdomos teismo paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės ir kitos pareigos (Švedas G., et al., 2020, p. 241). Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui gali būti taikomas nepriklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos rūšies, taip pat nusikaltimo sunkumo, jo pavojingumo pobūdžio ar laipsnio (Levon J., Švedas G., 2022, p. 181). Baudžiamajame įstatyme nėra įtvirtintas draudimas pakartotinai taikyti bausmės vykdymo atidėjimą, jeigu nusikalstama veika padaryta vykdymo atidėjimo laikotarpiu, bet tokiais atvejais bausmės vykdymo atidėjimas

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, baudžiamųjų bylų skyriaus, 2020 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143-1073/2020.

³¹ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2012). Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108. (žr. suvestinė redakcija nuo 2023-01-01), 1 str.

³² Jungtinių Tautų 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 45/113 priimtos taisyklės dėl laisvės netekusių nepilnamečių apsaugos. 2str.

³³ Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės, 17 str. b.

taikytinas kaip išimtis, atsižvelgiant į padarytų nusikalstamų veikų pavojingumo pobūdį ir laipsnį, atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat į kitus bylų duomenis (Švedas G., et al., 2020, p. 248).

Apibendrinant, galima teigti, kad LR BK 92 straipsnio nuostatos suteikia galimybę teismui atidėti nepilnamečiui paskirtos bausmės vykdymą identifikavus, kad bausmės tikslai gali būti pasiekti be realaus bausmės atlikimo arba asmeniui atlikus tik jos dalį. Tokiu būdu įgyvendinant Jungtinių Tautų priimtas taisykles skirtas nepilnamečių apsaugai ir teisingumo vykdymui, kuriose yra pabrėžiama, kad realus laisvės atėmimas turi būti taikomas tik kraštutiniu atveju.

3.3. Lygtinis paleidimas

Pirmiausia nagrinėjant lygtinio paleidimo sampratą, doktrinoje galime rasti universalių apibūdinimų, kaip antai, kad lygtinis paleidimas – tai iš esmės prižiūrimas likusios laisvės atėmimo bausmės atlikimas visuomenėje, kai laisvės atėmimo bausmė tiesiog modifikuojasi ir yra vykdoma neizoliavus asmens nuo visuomenės, o bausmių vykdymo teisiniai santykiai nutrūksta tuomet, kai baigiasi paskirtos laisvės atėmimo bausmės terminas, kuris sutampa su lygtinio paleidimo pabaigos terminu (Vosyliūtė A. 2017, p. 208). Auklėjamojo poveikio priemonių sąsają su lygtiniu paleidimu reikėtų nagrinėti per esminę lygtinio paleidimo struktūrą, kurią numato Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) 82 straipsnis. Nepilnamečiai atliekantys terminuoto laisvės atėmimo bausmę gali būti lygtinai paleisti iš laisvės atėmimo vietų įstaigos esant nors vienai iš papildomų sąlygų:

- Jeigu asmens nusikalstamo elgesio rizika žema, arba
- jeigu asmuo padarė akivaizdžią pažangą mažindami nusikalstamo elgesio riziką;

išskyrus BVK 82 straipsnio 2 dalyje nurodytus nuteistuosius.

Lygtinai paleistiems iš laisvės atėmimo vietų įstaigos asmenims yra taikomos tokios probacijos sąlygos:

1. intensyvios priežiūros metu nustatytu laiku būti nustatytose vietose ir laikytis intensyvios priežiūros vykdymo sąlygų, nustatytų probacijos įstatyme³⁴, jeigu lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų įstaigos buvo taikytas pagal Bausmių vykdymo kodekso 82 straipsnio 3 arba 4 dalį;
2. dalyvauti elgesio pataisos programose;

³⁴ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2012). Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108. (žr. suvestinė redakcija nuo 2023-01-01), 15 str.

3. gydytis priklausomybės nuo psichiką veikiančių medžiagų ligas, jeigu toks gydymas buvo pradėtas ir nebaigtas laisvės atėmimo vietų įstaigoje;
4. nesilankyti tam tikrose vietose;
5. nevertoti psichiką veikiančių medžiagų, jeigu nusikalstamą veiką, už kurią nuteistasis atlieka bausmę, padarė būdamas apsvaigęs nuo šių medžiagų;
6. nebendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis;
7. darbingo amžiaus probuojamieji – per penkiolika dienų nuo paleidimo įsidarbinti arba užsiregistruoti Užimtumo tarnyboje.

Probacijos įstatymo 29 ir 30 straipsniuose nustatyta tvarka lygtinai paleistam iš laisvės atėmimo vietų įstaigos nuteistajam gali būti paskirtos ir kitos pareigos, auklėjamojo poveikio priemonės arba baudžiamojo poveikio priemonės, intensyvi priežiūra arba Probacijos įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje nurodytos pareigos gali būti pakeistos kitomis pareigomis, auklėjamojo poveikio priemonėmis arba baudžiamojo poveikio priemonėmis, intensyvia priežiūra. Probacijos įstatyme nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių taikymą, taip pat pažymėta, kad probacijos tarnybos teikimu³⁵ teismas gali pakeisti probuojamajam paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, baudžiamojo poveikio priemones ir (ar) pareigas, taip pat probacijos įstatymo 15 straipsnyje nustatytas pareigas kitomis Baudžiamojo kodekso IX skyriuje numatytomis baudžiamojo poveikio priemonėmis ir (ar) BK 75 straipsnio 5 ar 6 dalyje numatytomis pareigomis arba šio BK 82 straipsnyje numatytomis auklėjamojo poveikio priemonėmis.

Lygtinis paleidimas sudaro sąlygas skatinti lygtinai paleisto asmens atsakomybę ir savarankiškumą (Vosyliūtė A. 2017, p. 210). Pasauliniu mastu galima kalbėti apie esantį konsensumą, kad laisvės atėmimo bausmei įvykdyti pirmenybė taikytina nestacionarioms, į bendruomenę orientuotoms bausmėms, neformalios reakcijos (diversijos) pirmenybė prieš formalų procesą, orientavimasis į atkuriamojo teisingumo (angl. restorative justice) principus arba į perėjimą gyvenimui laisvėje orientuotas įkalinimas, su lygtinio paleidimo galimybėmis ir probacijos tarnybų arba pagalbą nuteistiesiems teikiančių nevyriausybinų organizacijų priežiūra (Dünkel F. 2017, p. 117).

Savarankiškumo ir atsakomybė sąlygų sudarymas ypatingai svarbus jauniems asmenims, kadangi nepilnamečiai kurie anksti patenka į laisvės atėmimo vietas bet kuriuo atveju yra atribojami nuo normalaus ir realaus gyvenimo sąlygų. Manytina, kad netaikant lygtinio paleidimo visais įmanomais atvejais kai nepilnamečiui yra atimta laisvė, sudaro šiltnamio efekto būseną jo asmenybei, kuri toliau už jo ribų sunkiai adaptuojasi. Tokią šio

³⁵ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2012). Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108. (žr. suvestinė redakcija nuo 2023-01-01), 29 str. 2d.

darbo autorės nuomonę iš dalies patvirtina ir duomenys nurodantys, kad galima aptikti gausių raidos psichologijos tyrimų apie nuo amžiaus priklausomą vidinės elgesio kontrolės raidą, kurios rezultatai rodo žymų įvairių stebėjimo įgūdžių didėjimą ir su juo lygiagrečiai susijusių rizikingo elgesio apraiškų mažėjimą, pereinant iš vėlyvosios paauglystės į jaunų suaugusiųjų amžių (Dünkel F., et al. 2020, p. 93).

Apibendrinant darytina išvada, kad lygtinis paleidimas yra modifikuota laisvės atėmimo bausmė, kuri atliekama visuomenėje, nepilnametį prižiūrint įpareigotai institucijai. Nepilnamečiui, kuris lygtinai paleistas iš laisvės atėmimo įstaigos, gali būti skiriamos BK 82 straipsnyje nurodytos auklėjamojo poveikio priemonės, o tinkamą jų įvykdymą kontroliuoja Lietuvos probacijos tarnyba

3.4. Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmės

Auklėjamojo poveikio priemonės neapsiriboja vien tik formaliu jų paskyrimu, kaip galima suprasti iš anksčiau šiame darbe analizuotos medžiagos ir priemonių ypatumų. Paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių vykdymas yra kontroliuojamas numatytų institucijų ir asmenų. Nevykdymo, ar netinkamo vykdymo pasekmės yra numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 89 straipsnyje, nurodant, kad jeigu nepilnametis, kuriam paskirta viena auklėjamojo poveikio priemonė, jos nevykdo ar netinkamai ją vykdo ir dėl to buvo ne mažiau kaip du kartus įspėtas, teismas gali pakeisti tą poveikio priemonę bet kokia kita auklėjamojo poveikio priemone, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. O jeigu nepilnametis, kuriam yra paskirtos dvi ar trys auklėjamojo poveikio priemonės, jų nevykdo arba jas vykdo netinkamai ir dėl to buvo ne mažiau kaip du kartus įspėtas, teismas gali pakeisti jas kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, įskaitant atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Teismas keičia auklėjamojo poveikio priemones tik remdamasis šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų teikimu. Svarbu pabrėžti, kad kontroliuojančios institucijos nepilnametį turi įspėti ne mažiau kaip du kartus, prieš teikiant teismui prašymą dėl priemonių keitimo – tai yra būtinoji įstatymo sąlyga.

Nepilnamečio pareiga yra sąžiningai ir tinkamai vykdyti teismo paskirtas priemones, o teismo pareiga, keičiant jau paskirtas priemones, yra įsitikinti ar institucijų įspėjimai yra pagrįsti, ar asmuo turėjo visas galimybes vykdyti paskirtas priemones (ar vieną jų), ar nebuvo apsunkintas auklėjamojo poveikio priemonių vykdymas, ar buvo atitiktas įstatymo reikalavimai dėl įspėjimų kiekio ir panašiai, ypač kai yra sprendžiama dėl griežčiausios auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimo į specialią įstaigą. Štai Kauno apygardos teismo byloje Nr. 1S-490-327/2018, dėl auklėjamojo

poveikio priemonės keitimo buvo konstatuota, kad asmeniui buvo paskirta tik viena auklėjamojo poveikio priemonė, dėl ko paskirtos priemonės nevykdymo keitimas iškart pritaikant griežčiausią priemonę yra negalimas. Netinkamu paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės vykdymų pripažįstamos tokios situacijos, kai nepilnametis priemonę atlieka tik iš dalies, pavyzdžiui, teismo įspėtas nedaro naujų nusikaltimų, bet daro administracinius nusižengimus; įsipareigojęs savo darbu pašalinti padarytą žalą tai daro atmestinais; įpareigotas mokytis – nelanko mokyklos; kai tinkamai vykdo tik vieną iš kelių paskirtų priemonių.

Nepilnametis, ar jo atstovas gali teikti argumentuotus paaiškinimus, dėl tinkamai nevykdomos auklėjamojo poveikio priemonės, kad teismas suprastų priežastis. Baudžiamosios teisės doktrinoje pabrėžiama, kad kai asmuo dėl objektyvių priežasčių negalėjo įvykdyti paskirtos priemonės (pavyzdžiui, dėl sunkios ligos, prarasto darbo, gyvenamosios vietos pakeitimo (kai tai nepriklauso nuo nepilnamečio valios), teismas turėtų pakeisti tokią priemonę tokia, kurią nepilnametis galėtų praktiškai įvykdyti (Švedas G., et al., 2020, p. 332). Keisdamas auklėjamojo poveikio priemones, teismas neprivalo skirti visiškai naujos priemonės, o gali pakeisti vieną iš anksčiau paskirtų priemonių, palikdamas kitą ar kitas nepakeistas. Keičiant auklėjamojo poveikio priemones, teismas turėtų parinkti labiausiai tarpusavyje derančias priemones, paisant įstatymų leidėjo siekio, kad pirmiausiai būtų panaudotos visos galimos švelniausios auklėjamojo poveikio priemonės, kurios galėtų teigiamai įtakoti nepilnametį (Jatkevičius A. 2004, p. 455 – 456).

Apibendrinant darytina išvada, kad auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymas lemia priemonių keitimo poreikį, individualiai atsižvelgiant į kiekvieną situaciją, pirmiausiai išnaudojant visas švelniausias priemones. Galiausiai, jeigu teismas turi pagrindą manyti, kad nepilnametis piktybiškai nevykdo priemonių ar kitos auklėjamojo poveikio priemonės nepadės, arba jau yra išnaudotos visos galimybės skirti kitas priemones – teismas gali skirti griežčiausią auklėjamąją priemonę ir nepilnametį atiduoti į specialią auklėjimo įstaigą. Doktrinoje yra pozicija, kad vengimo vykdyti baudžiamąjo poveikio priemones ar įpareigojimus, paskirtus bausmės vykdymo atidėjimo atveju, teisiniai padariniai pagal savo pobūdį yra baudžiamosios teisės dalykas ir turėtų būti reglamentuojami Baudžiamajame kodekse (Švedas G., et al., 2017, p. 213). Atleidus pilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės įstatymas taip pat nenumato galimybės atnaujinti baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme, jeigu nepilnametis, nevykdo ar netinkamai vykdo jam paskirtas auklėjamojo poveikio priemones. Kita vertus, tarp mokslininkų vyrauja ir kita pozicija, kad auklėjamojo poveikio priemonių negalima

sulyginti su bausme ir taikyti griežtus efektyvumo, o kartu ir pasekmių kriterijus (Pakštaitis L. 2007, p. 41), nes šių priemonių poveikis turėtų glūdėti nepilnamečio įsipareigojime.

4. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ RŪŠYS IR JŲ TAIKYMAS PRAKTIKOJE

Išnagrinėjus auklėjamojo poveikio priemonių taikymo pagrindus ir principus, toliau darbe skiriamas dėmesys visoms auklėjamojo poveikio priemonių rūšims, kurios išvardytos įstatyme. Kiekvienos priemonės taikymo praktikoje specifikos supratimas yra labai svarbus tinkamai individualizuojant bausmę. R. Drakšas (2006, p. 32) yra pabrėžęs, kad vadovaudamasis bendrais bausmės skyrimo pagrindais, teismas turėtų parinkti tokią bausmę, kuri labiausiai pozityviai veiktų nepilnametį asmenį ir užkirstų kelią nusikalstamo elgesio recidyvui. Apskritai svarbu įsivertinti kiekvienos auklėjamojo poveikio priemonės potencialą ir ypatybes, norint išsiaiškinti kaip praktikoje yra taikomas auklėjamojo poveikio priemonių individualizavimas, renkant iš šešių skirtingų auklėjamojo poveikio priemonių: įspėjimo; turtinės žalos atlyginimo arba jos pašalinimo; nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų; atidavimo tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims; elgesio apribojimo; atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą.

4.1. Įspėjimas

Įspėjimas yra švelniausia teismo skiriama auklėjamojo poveikio priemonė. Šios priemonės skyrimas įtvirtintas baudžiamojo kodekso 83 straipsnyje:

1. Įspėjimas gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška auklėjamojo poveikio priemonė arba kartu su kitomis tokiomis priemonėmis.
2. Teismas, skirdamas nepilnamečiui šią auklėjamojo poveikio priemonę, raštu išaiškina galimas teisinės pasekmes, jeigu jis padarytų naujų nusikalstamų veikų.

Įspėjimo priemonės esmę sudaro oficialus pranešimas nepilnamečiui apie teisinius padarinius, kuriuos sukeltų naujos nusikalstamos veikos padarymas, auklėjamojo poveikio priemonės nevykdymas arba netinkamas vykdymas (Švedas G., et al., 2020, p. 321). Pateikiant pavyzdį, skirdamas šią priemonę, teismas nepilnametį įspėja, kad „tuo atveju, jeigu nepilnametis būdamas anksčiau teistas už baudžiamojo nusižengimo padarymą, vėl padarys baudžiamąjį nusižengimą, jam galėtų būti paskirta daugiau ar

griežtesnių auklėjamojo poveikio priemonių³⁶. Teismas skirdamas nepilnamečiui įspėjimą taip pat gali jam išaiškinti ir kitas teises pasekmes, kurios atsirastų, jeigu nepilnametis padarys naujų nusikalstamų veikų.³⁷ Įspėjimas, kaip viena iš nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių dažnai minimas ir kitų užsienio šalių įstatymuose (pvz. Austrijos, Graikijos, Lenkijos, Vokietijos ir pan.) (Drakšienė A., Drakšas R. 2007, p. 149). Anot baudžiamojo kodekso komentaro,³⁸ įspėjimas gali būti skiriamas kai nepilnametis atsitiktinai padaro nusikalstamą veiką ir yra linkęs pasitaisyti, nuoširdžiai gailisi, supranta savo kaltę ir elgesio netinkamumą, pasižada mokytis, gerai elgtis, dirbti. Praktikoje įspėjimas dera su visomis kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis: įspėti nepilnametį galima nurodant jam atlyginti arba pašalinti turtinę žalą, įpareigojant atlikti auklėjamojo pobūdžio darbus, atiduodant jį ugdyti ir prižiūrėti tėvams ar kitiems asmenims, nustatant jam įpareigojimus arba draudimus elgesio apribojimo atveju (Švedas G., et al., 2020, p. 321).

Nagrinėjant teismų praktiką, baudžiamojoje byloje nr. N1-691-791/2019, skiriant auklėjamojo poveikio priemonę – įspėjimą, suderinta su kitomis priemonėmis, teismo nuomone „*prokuroro pasiūlytos auklėjamojo poveikio priemonės – įspėjimas ir elgesio apribojimas šešiems mėnesiams, atsižvelgus į nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes ir kaltinamąjį charakterizuojančią medžiagą, gali padėti jam pakeisti elgesį, sulaikyti nuo naujų nusikalstamų veikų darymo, todėl E. K. skirtinos šios auklėjamojo poveikio priemonės (BK 82, 83(įspėjimas), 87 straipsniai)*“, kai nepilnametis buvo teigiamai charakterizuojamas ir teismas turėjo svarių argumentų manyti, kad nurodytos, suderintos auklėjamojo poveikio priemonės leis tinkamai įgyvendinti teisingumą ir nėra tikėtina, kad kaltinamasis linkęs toliau nusižengti. Kitoje byloje, nepilnametis atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimą, numatyto BK 140 straipsnio 1 dalyje padarymą. Vadovaujantis BK 93 straipsnio 2 dalimi, 82 straipsnio 1 dalies 1 punktu, 83 straipsniu, skirta auklėjamojo poveikio priemonė – įspėjimas, išaiškinant asmeniui, kad padarius naują nusikalstamą veiką, jis negalės būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. Nusprendžiant skirti tokią auklėjamojo poveikio priemonę teismas vertino, kad, „*kaltinamasis D. T. būdamas nepilnamečiu padarė jam inkriminuotą nusikaltimą, tačiau yra neteistas, mokykloje vertinamas teigiamai, nusikalto pirmą kartą, prisipažino*

³⁶ Jatkevičius A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 439-440.

³⁷ Jatkevičius A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 440.

³⁸ Jatkevičius A. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai), p. 439.

padaręs jam inkriminuotą nusikaltimą, gailisi, supranta savo veiksmų neteisėtumą, suvokia nusikalstamos veikos padarinius, neigiamai vertina savo poelgi. Atsižvelgiant į tai, kad kaltinamojo atžvilgiu po šio nusikaltimo padarymo nėra pradėta kitų ikiteisminių tyrimų, todėl pripažintina, kad nagrinėjamoje byloje pagal teismo nustatytas bylos aplinkybės yra pagrindas konstatuoti BK 93 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatytą alternatyvią sąlygą: baudžiamojame byloje esanti medžiaga apie kaltinamojo asmenybę, jo gyvenimo bei auklėjimo sąlygas, jo elgesį prieš, po ir nusikalstamos veikos metu leidžia teigti, kad jis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų, todėl jo atžvilgiu taikytinos BK 93 straipsnyje numatytos nuostatos, nepilnametis atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, baudžiamoji byla jo atžvilgiu nutraukina ir jam taikytinos auklėjamojo poveikio priemonės.“ (Byla nr. N1-3-408/2019). Naujausioje teismų praktikoje reikšmingesnių pokyčių, dėl įspėjimo skyrimo vertinant asmenybę, neišvengiama. Pavyzdžiui, nagrinėjant dar vienos bylos auklėjamojo poveikio paskyrimo argumentus ir derinimą stebima tęstinė tendencija. Minimoje byloje (Byla nr. 1-462-1007/2024) nepilnametis atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už BK 178 straipsnio 2 dalyje padarytą nusikalstamą veiką, veikiant bendrininkų grupėje: „Iš baudžiamosios bylos medžiagos matyti, jog nepilnametis V. S. nusikalto pirmą kartą, padarė apysunkį tyčinį nusikaltimą, pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką, žala atlyginta, nukentėjusioji apklausoma ikiteisminio tyrimo metu nurodė, jog jis jos atsiprašė. Šiuo metu jo atžvilgiu taikoma vidutinės priežiūros priemonė – apgyvendinimas ir ugdymas Vaikų socializacijos centre vieneriems metams, todėl galima daryti išvadą, jog ateityje jis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Atsižvelgiant į tai, V. S. atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jo atžvilgiu baudžiamoji byla nutraukina (BK 93 straipsnio 1 dalies 1 punktas, 3 punktas). Jam skirtina auklėjamojo poveikio priemonė – įspėjimas (BK 82 straipsnio 1 dalies 1 punktas, 83 straipsnis)“.

Įspėjimas kartais teorijoje aiškinamas dar plačiau – kaip priemonė galinti turėti atitinkamą poveikį ne tik nepilnamečiui, bet kartu ir netiesioginio įspėjimo funkciją nepilnamečio tėvams, globėjams, ar kitiems tiesiogiai atsakingiems ir ji prižiūrintiems asmenims, kad būtina gerinti nepilnamečio elgesio priežiūrą, jo darbo, mokymosi sąlygas. Tačiau taip pat doktrinoje nurodoma, kad taip traktuojant šią priemonę pernelyg išplečiamas jos turinys (Pakštaitis L., 2007, p. 42). Su tokiomis doktrinoje išsakytomis pozicijomis galima tikrai iš dalies sutikti, kad pageidautinu atveju įspėjimo ir viso proceso iki įspėjimo paskyrimo, nepilnamečiui savaime turėtų pakakti susidrausminti, o taip pat ir tėvams skirti intensyvesnę priežiūrą savo vaikui.

Apibendrinus, darytina išvada, kad įspėjimas, kaip auklėjamojo poveikio priemonių rūšis yra švelniausia, suderinama su kitomis priemonėmis, tačiau problemą galima įžvelgti, kad dėl savo „švelnumo“ įspėjimą dažnai galima laikyti tik formalia prevencine priemone, kurios kaip vienintelės priemonės laikytis ir nekartoti nusikalstamo elgesio, matyt gali tik ryžtingai nusiteikę asmenys, kurie „paslydo“ gyvenime ir yra gebantys išsiugdyti socialinių normų supratimą ir būtinąjį atsargumą apgalvojant savo veiksmus. Įspėjimas, tarsi teismo pagrūmojimas pirštu, įspėjantis nesielgti blogai ateityje, kitu atveju grės rimtesnės pasekmės.

4.2. Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas

Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas kaip auklėjamojo poveikio priemonė įstatyme numatytas baudžiamojo kodekso 84 straipsnyje:

1. Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas skiriamas tik tuo atveju, kai nepilnametis turi lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja, arba padarytą žalą gali pašalinti savo darbu.
2. Turtinė žala turi būti atlyginta arba pašalinta savo darbu per teismo nustatytą terminą.

Šios teismo skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės esmę sudaro įpareigojimas nepilnamečiui, turinčiam savarankiškai disponuojamų lėšų, per teismo nustatytą terminą atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą arba ją pašalinti savo darbu (Švedas G., et al., 2020, p. 322). Ši priemonė gali būti skiriama viena arba kartu su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, skiriant ne daugiau nei tris priemones vienu metu. Kita vertus, baudžiamosios teisės doktrinoje yra abejojama galimybe turtinės žalos pašalinimą skirti kartu su nemokamais auklėjamojo poveikio darbais, įpareigojimu dirbti ar kitais numatytais elgesio ribojimo įpareigojimais, kurie užtrunka ilgai ar užima daug laiko norint juos įgyvendinti. Reikia numanyti, kad jaunam asmeniui gali būti sudėtinga spėti atlikti visas paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, ypač svarstant, kad dažnai nepilnamečiams teismas nurodo toliau tęsti mokslus, o tai savaime yra siekis mokytis – reiškia taip pat ir atlikti namų darbus, be to neabejotinai reikalingas ir poilsio laikas.

Šios auklėjamojo poveikio priemonės taikymui ir įvykdymui didelę efektyvumo įtaką turi skiriamas terminas priemonei įgyvendinti. Autorė sutinka su doktrinoje išskiriama klausimo problematika, kad iš esmės įstatymas nenumato taisyklės, pagal kurią būtų sprendžiamas tolesnis auklėjamojo poveikio priemonės (turtinės žalos atlyginimo arba jos pašalinimo, nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų, elgesio apribojimo) vykdymo, kai nepilnametis sulaukia pilnametystės, klausimas (Švedas G., et al., 2017, p.

213). Šiuo klausimu reikšminga praktika atskleidžia sąlygas termino, per kurį turi būti atlyginta žala. Apeliacinės instancijos teismas baudžiamojoje byloje (Nr. 1A-131-354/2023) pasisakė: „Nors BK 84 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad turtinė žala turi būti atlyginta arba pašalinta savo darbu per teismo nustatytą terminą, tačiau, atsižvelgus į kasacinio teismo formuojamą praktiką dėl baudžiamojo poveikio priemonių įvykdymo termino, kai šios poveikio priemonės skiriamos atidedant bausmės vykdymą (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-117-697/2017, Nr. 2K-3-511/2023), pripažintina, jog tuo atveju, kai ši auklėjamojo poveikio priemonė (turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas) paskiriama pagal BK 92 straipsnį, auklėjamojo poveikio priemonės terminas negali būti ilgesnis nei bausmės vykdymo atidėjimo terminas; priešingu atveju šios auklėjamojo poveikio priemonės įvykdymas, o kartu ir jos paskirties (BK 80 straipsnis) įgyvendinimas nebus užtikrinami“. Taigi matome, kad skiriant šią auklėjamojo poveikio priemonę būtina tinkamai įvertinti skiriamą terminą. Taip pat pabrėžiama, kad „šia auklėjamojo poveikio priemone yra siekiama paskatinti, kad nuteistasis kaip įmanoma greičiau atlygintų padarytą turtinę žalą ar bent jos dalį.“ <...> Palikus galioti pirmosios instancijos teismo nustatytą terminą – dvejus metus, turtinės žalos atlyginimas nebūtų maksimaliai efektyvus ir greitas, nuteistasis nebūtų skatinamas nedelsiant imtis visų įmanomų priemonių padarytai turtinei žalai atlyginti. Toks terminas taip pat prieštarauja BK 41 straipsnyje įtvirtintiems bausmės tikslams ir nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams bei auklėjamojo poveikio priemonių paskirčiai (BK 80 straipsnis) <...> pirmosios instancijos teismas, nustatydamas dvejų metų auklėjamojo poveikio priemonės įvykdymo terminą, neatsižvelgė į auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams paskirtį, nukrypo nuo minėtos kasacinio teismo praktikos, be to, nepagrįstai įpareigojo nuteistąjį atlyginti civiliniams ieškovams ir neturtinę žalą, nors Baudžiamajame kodekse, minėta, nustatyta pareiga atlyginti arba pašalinti savo darbu tik turtinę žalą“. Minimos bylos rezultatas buvo nuosprendžio dalies keitimas, būtent dėl neefektyviai pritaikyto auklėjamojo poveikio priemonės įvykdymo termino, ir nuteistajam paskirta auklėjamojo poveikio priemonė – įpareigojimas atlyginti padarytą turtinę žalą per bausmės vykdymo atidėjimo laiką.

Jurisprudencijoje dėl nusikalstama veika padarytos žalos pašalinimo kriterijaus aiškinama, kad šis kriterijus yra realus, patikrinamas ir parodo tikrą nuteisto asmens požiūrį į savo veiksmų pasekmes. Tokie veiksmai, kaip visos ar dalies turtinės žalos atlyginimas ar susitarimas dėl jos atlyginimo, rodo nuteistojo siekį pašalinti savo veiksmų pasekmes, atkurti buvusią nukentėjusio asmens padėtį, o kartu ir nuoširdų apgailestavimą

dėl savo veiksmų, klaidų supratimą, atsakomybės nevengimą ir siekį ateityje nedaryti naujų nusikalstamų veikų (Valantinas A., 2023, p. 27).

Dar vienas svarbus aspektas nagrinėjant šią priemonę yra pati priemonės idėja ir supratimas, kada tokia priemonė neturėtų būti skiriama. Štai doktrinoje nurodoma, kad šios auklėjamojo poveikio priemonės atveju nepilnamečio tėvai, kiti atstovai pagal įstatymą ar kiti asmenys negali savo iniciatyva ir lėšomis už nepilnametį atlyginti arba pašalinti turtinės žalos (Švedas G., et al., 2020, p. 322). Tad reikėtų suprasti, jog teismas turi įvertinti ir įsitikinti šios priemonės įvykdymo pajėgumu. Akcentuojama, kad teismas neturėtų šios priemonės skirti nepilnamečiui, kuris neturi asmeninių lėšų, kuriomis disponuoja, arba, kad nėra aišku ar tokiomis lėšomis numatytu terminu disponuos. Taip pat jeigu nepilnametis žalos negali pašalinti savo darbu, nes auklėjamojo poveikio prievolė yra asmeninė prievolė ir jeigu ją pilnametis įvykdo nesavarankiškai ji nebeatitinka įstatyme numatytos auklėjamojo poveikio paskirties.

Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas savo lėšomis arba jo pašalinimas savo darbu daro didelį auklėjamąjį poveikį, kuris esminis auklėjamojo poveikio priemonių turinio elementas (Švedas G., et al., 2020, p. 323). Svarbu atkreipti dėmesį, kad skiriant turtinės žalos atlyginimą ar jos pašalinimą kaip auklėjamojo poveikio priemonę, turėtų būti ypač akcentuojami išskirtiniai – auklėjamieji, jos tikslai ir jų siekiamas įgyvendinant šią priemonę, nes ši auklėjimo priemonė atkartoja bendrą žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimo institutą, kuris taikomas visais atvejais, kai nusikalstama veika sukelia žala (Uselė L., Dobrynina M., 2012, p. 34).

4.3. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai

Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, kaip auklėjamojo poveikio priemonė įtvirtinti BK 85 straipsnyje, nurodant:

1. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai skiriami nuo 20 iki 100 valandų sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose, kuriose darbas gali turėti auklėjamąjį pobūdį.
2. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai skiriami tik tuo atveju, jeigu nepilnametis sutinka.
3. Nemokamų darbų nepilnamečiui negalima skirti, jeigu jis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą.

Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai gali būti skiriami tik nepilnamečiui sutinkant – tokia įstatymo nuostata siekiama įgyvendinti Konstitucijos 48 straipsnyje ir EŽTK 4

straipsnio 2 dalyje numatytą priverstinio arba privalomojo darbo draudimą (Jatkevičius A. 2004, p. 442 – LR BK komentare). Tuo atveju, kai asmuo nesutinka su tokia paskirta priemone – teismas turi svarstyti ir skirti alternatyvią auklėjamojo poveikio priemonę. Doktrinoje pabrėžiama, kad toks baudžiamojo įstatymo reikalavimas gali sudaryti prielaidas pažeisti nekaltumo prezumpciją, nes teismas turi gauti asmens sutikimą skirti auklėjamojo pobūdžio darbus dar iki sprendimo dėl asmens kaltės padarius nusikalstamą veiką priėmimo (Švedas G., et al., 2020, p. 324). Jeigu asmuo, kuriam paskirti darbai, pirmiau išreiškia sutikimą, o pradėjęs juos vykdyti nebesutinka tęsti tokių darbų, tai asmenį prižiūrinti probacijos institucija, turi kreiptis į teismą su teikimu šią auklėjamojo poveikio priemonę pakeisti kita.

Savo pobūdžiu nemokami auklėjamojo poveikio darbai skiriasi tiek nuo žalos atlyginimo savo darbu, nors materialia prasme turi panašumų, tiek nuo viešųjų darbų, kuriuos nepilnamečiui įmanoma skirti taikant BK 46 straipsnį. Nemokamais auklėjamojo pobūdžio darbais siekiama parodyti jaunam asmeniui socialinei visuomenei priimtina gyvenimo būdą ir išugdyti pagarbą, bei empatiją kitiems asmenims. Taip pat, skirtingai nei viešieji darbai, auklėjamojo pobūdžio darbai yra pabrėžtinai orientuoti į jų atlikimą įstaigose, kurios gali suteikti socialinių pamokų vertę jaunam žmogui ir padėti pakeisti savo požiūrį.

Nemokami darbai turi būti įprasminėti, jų metu reikia iškelti svarbą ne tiek dėl darbų atliekančio nusikaltusio asmens priežiūros darbų atlikimo metu, kiek esminę svarbą dirbti socialinį darbą: formuoti su juo palankius santykius, aptarti išskylančias problemas ir jas spręsti, kurti planus ateičiai, teikti būtiną pagalbą ir paramą. Dirbantys ar besimokantys jauni pilnamečiai turėtų dirbti jiems paskirtus nemokamus darbus laisvu nuo mokslų ar pagrindinio darbo metu (Ušė L., Dobrynina M., 2012, p. 34).

Teismas nepilnamečiui negali skirti nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų kartu su atidavimu į specialiąją auklėjimo įstaigą, nes šios dvi auklėjamojo priemonės tarpusavyje nėra suderinamos dėl paties fakto, kad būdamas specialioje auklėjimo įstaigoje asmuo, kuriam paskirti nemokami darbai jų realiai negalės atlikti (Švedas G., et al., 2020, p. 324).

Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai gali būti paskirti kartu su įspėjimu ar kitomis suderintomis tarpusavyje auklėjimo priemonėmis. Kita vertus, kyla labai panaši problematika, kaip ir su turtinės žalos pašalinimu savo darbu, įpareigojimu dirbti, ar kitais auklėjamojo pobūdžio įpareigojimais, kuriems papildomai reikia skirti daugiau laiko. Ypatingai ši problematika aktuali nepilnamečiams, nes jauniems pilnamečiams asmenims šias auklėjamojo poveikio priemones dažnai yra lengviau suderinti.

Teismų praktikoje matomi pavyzdžiai leidžia iliustruoti šios priemonės skyrimą ir identifikuoti su kokiomis kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra derinami ir kuo remiantis teismai priima atitinkamus sprendimus pavyzdžiui: „*kaltinamasis yra jauno amžiaus, itin neigiamai ir kritiškai vertina šį savo elgesį, atsiprašė nukentėjusiojo, ne kartą bandė susitaikyti su juo, atlygino turtinę žalą. Bylos faktinės aplinkybės ir charakterizuojantys duomenys rodo, kad jo nusikalstamas elgesys buvo daugiau atsitiktinio pobūdžio ir po padaryto nusikaltimo (BK 140 str. 1 d.) kaltinamasis keičia savo elgesį teigiama linkme <...> atsižvelgiant į kaltinamojo asmenybę, vadovaujantis protingumo ir teisingumo kriterijais, jam skirtinos auklėjamojo poveikio priemonės – turtinės žalos – 60 Eur atlyginimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai ir elgesio apribojimas (BK 82 straipsnio 1 dalies 2 punktas, 3 punktas ir 5 punktas, 83 straipsnis, 85 straipsnio 1 dalis). Teismo nuomone šios auklėjamojo poveikio priemonės, atsižvelgus į nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes ir kaltinamąjį charakterizuojančią medžiagą, gali padėti jam pakeisti elgesį, sulaikyti nuo naujų nusikalstamų veikų darymo.*“ (Byla nr. N1-424-791/2023). Taip pat yra teismų praktikoje identifikuojama, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra švelnesnė priemonė nei elgesio apribojimas – „*teismas sutinka su prokurorės argumentu, jog keičiant elgesio apribojimą į nemokamus darbus faktiškai būtų skiriama švelnesnė (mažesnio kontrolės laipsnio) auklėjamojo poveikio priemonė*“ (Byla nr. T-77-471/2024). Iš šios išvalgos galime taip pat pastebėti ir patvirtinti auklėjamojo poveikio priemonių išdėliojimo eiliškumo esmę – baudžiamajame kodekse auklėjamojo poveikio priemonės išvardytos nuo švelniausios iki griežčiausios. Kita vertus, atsiskleidžia situacijos kai asmuo praktiškai nevykdo švelnesnių paskirtų pirminių auklėjamojo poveikio priemonių ir toliau pateikiama iliustracija kaip jas siūloma keisti alternatyviai, pateikiant nemokamus darbus arba pasiuntimą į socializacijos centrą kaip alternatyvą. Kyla probleminis klausimas, kodėl tokio skirtingo griežtumo priemonės pateikiamos kaip parinktys greta „arba – arba“? Pavyzdžiui³⁹, asmeniui atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės buvo paskirta auklėjimo poveikio priemonė: elgesio apribojimas 12 mėnesių, įpareigojant būti namuose nuo 22 val. iki 7 val. ir tęsti mokslą jo pasirinktoje mokymosi įstaigoje. Probacijos tarnyba teikė siūlymą keisti priemonę dėl to, kad „*asmuo nevykdo tinkamai teismo paskirtos auklėjimo poveikio priemonės <...> siūlo paskirtą auklėjimo poveikio priemonę pakeisti kita auklėjimo poveikio priemone į nemokamus darbus arba pasiųsti į socializacijos centrą.*<...> Nepilnametis nurodė

³⁹ 2023 m. gegužės 24 d. Šiaulių apylinkės teismo nutartis baudžiamojoje byloje nr. T-256-322/2023.

manantis, kad „jo elgesiui teigiamą įtaką padarytų darbas, sutiktų atidirbti nemokamus viešus darbus“.

Apskritai, nagrinėjant teismų praktiką šios auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo prasme galima identifikuoti, kad tokios priemonės skyrimo motyvai yra aprašomi šabloniškai - teismas dažniausiai nurodo bendrus asmenybės vertinimo aspektus, bet nepatikslina kodėl būtent nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra skiriami ir tikimasi, kad būtent tokia priemonė teigiamai pasveiks jauno asmens asmenybę ir skatins teigiamą pokytį.

4.4. Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti

Auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas ugdyti ir prižiūrėti tėvams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, įtvirtinta baudžiamojo kodekso 86 straipsnyje, nustato, kad priemonė gali būti paskiriama laikotarpiui nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų. Nurodyta priemonė gali būti skiriama tais atvejais, kai:

- 1) tėvai ar kiti asmenys sutinka ugdyti bei prižiūrėti nepilnametį, patys nedaro neigiamos įtakos nepilnamečiui, turi galimybių sudaryti jo asmenybei ugdyti tinkamas sąlygas, sutinka teikti būtiną informaciją šios priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms;
- 2) nepilnametis sutinka, kad jį ugdytų bei prižiūrėtų nurodyti asmenys, ir pasižada jų klausyti bei tinkamai elgtis.

Atidavimas tėvams ar kitiems asmenims ugdyti ir prižiūrėti gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė ar su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis. Ši priemonė negali būti skiriama, jeigu nepilnametis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą. Be to, tokia auklėjamojo poveikio priemonė negali būti skiriama asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 18 metų, bet nebuvo suėję 21 metai. Įstatyme visos išvardytos 6 nustatytos taikymui sąlygos yra būtiniosios.

Taigi, pritaikant šią auklėjamojo poveikio priemonę kyla praktinė problematika kai nepilnametis yra vyresnio amžiaus, pavyzdžiui 17 metų ir 9 mėnesių. Taigi nors asmuo ir nepilnametis ir lyg ir abipusiai yra atitinkančios sąlygos tokią priemonę skirti, bet šios priemonės skyrimo procese taip pat labai svarbu akcentuoti minimalų 6 mėnesių auklėjamojo poveikio priemonės taikymo laikotarpį. Žemesnės instancijos teismų praktikoje taip pat pasitaiko atvejų, kai ši priemonė skiriama netinkamai. Štai

baudžiamojoje byloje nr. 1A-593-935/2019 tokia problema buvo atskleista: „<...>pirmosios instancijos teismas visiškai nepagrįstai B. S. paskyrė auklėjamojo poveikio priemonę, numatytą BK 82 straipsnio 1 dalies 4 punkte, tačiau nesutinka su apeliančių argumentais, dėl kurių ši auklėjamojo poveikio priemonė buvo paskirta nepagrįstai. BK 86 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti nustatomas nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų.<...>“ kaip minėta anksčiau, šios priemonės taikymas sulaukus pilnametystės nėra galimas ir tai yra griežtai nurodyta BK 86 straipsnio 1 dalyje. „Skundžiamame nuosprendyje apskritai nėra nurodytas B. S. paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės terminas, nors pagal egzistuojantį teisinį reguliavimą toks terminas privalėjo būti nustatytas. Kita vertus, skundžiamo nuosprendžio priėmimo metu B. S. iki pilnametystės buvo likęs tik šiek tiek daugiau nei vienas mėnuo <...>Taigi pirmosios instancijos teismas, priimdamas nuosprendį, turėjo įvertinti tai, jog susidariusioje situacijoje B. S. nebegalima nustatyti net ir minimalios trukmės auklėjamojo poveikio priemonės termino.“ - Pabrėžiamas terminų identifikavimo būtinumas.

Pastebėtina, kad šiai poveikio priemonei įstatyme yra keliami sąlyga dėl abipusio sutikimo. Sutikimas gali būti rašytinis arba žodinis. Tėvai, ar kiti fiziniai ar juridiniai asmenys iš esmės turi sudaryti nepilnamečio asmenybei ugdytis tinkamas sąlygas, o tai reiškia, kad tokia poveikio priemonė privalo būti įgyvendinta praktiškai, o ne formaliai. Pavyzdžiui, nepilnametis neturėtų būti perduotas ugdyti tėvas, ar kitiems pilnamečiams asmenims, ar juridiniams asmenims, jeigu pastarieji faktiškai negali pasirūpinti vaiku ir yra ilgai išvykę, atlieka laisvės atėmimo bausmę, neturi nuolatinės gyvenamosios vietos ir galimybių sudaryti palankias sąlygas mokytis, ilsėtis, ugdytis ir pan (Švedas G., et al., 2020, p. 327-328). Doktrinoje pabrėžiama, kad tokią priemonę tikslinga taikyti, tik tuomet, kai nepilnamečio auklėjimo ir gyvenimo sąlygos gali užtikrinti jo perauklėjimą, nes jis įpareigojamas pakeisti savo elgesį, klausyti tėvų ir kitų asmenų (Jatkevičius A. 2004, p. 444-445). Atidavimo tėvams ar kitiems asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti paskirtis yra šiek tiek platesnė, nei kitos teismo nuožiūra skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės, nes šia priemone siekiama ne tik sustiprinti nepilnamečio elgesio kontrolę jį supančioje aplinkoje, bet ir netiesiogiai tėvams priminti pareigą ugdyti nepilnametį bei juo rūpintis (Drakšienė A., Drakšas R. 2007, p. 159).

Kita vertus, išnagrinėjus doktrinoje pateikiamas pozicijas, kai kur kyla abejonių dėl netiesioginio priminimo tėvams rūpintis savo vaiku. Antai, tik esant atitinkamoms sąlygoms, tokia netiesioginė funkcija galėtų suveikti, pavyzdžiui kai nusikalstama veika

nepilnamečiui tikrai buvo labiau nerūpestingas elgesys ar spontaniška vienkartinė delinkventinio elgesio apraiška, kuri įvyko galbūt tėvams pakankamai „nesužiūrėjus“ vaiko ar suteikus vaikui per daug laisvės. Tokiu atveju galima tikrai teigti, kad tėvams, ar kitiems teisėtai prižiūrintiems vaiką asmenims, tai būtų spyris iš naujo įsivertinti nustatytas taisyklės toje aplinkoje, kurioje auga vaikas, ar imtis kitokių priemonių, kurios apskritai padėtų nuolatos prižiūrintiems nepilnametį asmenims žinoti kur jis yra ir ką potencialiai ten daro. Be to, tokiomis sąlygomis skiriant šią auklėjamojo poveikio priemonę, kad priimantieji ugdyti nepilnametį ir juo rūpintis, būtų ne tik tie asmenys, kurie fiziškai daug laiko praleidžia su nepilnamečiu, bet ir kurie gali turėti įtakos jo gyvenimui. Pavyzdžiui - nepilnametis, nuolatos gyvendamas pas senelius verčiasi nusikalstama veikla – klausimas kyla ar atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės ir pritaikant BK 86 straipsnyje nurodytą auklėjamojo poveikio priemonę jos tinkamą įgyvendinimą galėtų atlikti kuris nors iš vaiko senelių? Kita vertus, teismų praktikoje dėl atidavimo tėvams auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo, taip pat galima rasti įdomią poziciją: „Be to, įvertinus anksčiau aptartus B. S. apibūdinančius duomenis, jo ir tėvų, kurie akivaizdu rūpinasi savo sūnumi ir jo gerove, santykius, nekyla jokių abejonių, kad B. S. tėvas ir taip ugdo bei prižiūri savo sūnų. Taigi auklėjamojo poveikio priemonė B. S. yra paskirta nepagrįstai bei netinkamai“ (Byla nr. 1A-593-935/2019). Tokia pozicija lyg ir leistų išvelgti dviprasmę situaciją, kad jeigu tėvai ir šiaip gerai rūpinasi vaiku tai auklėjimui, poveikio priemonės pritaikymo prasme, nepilnamečio atiduoti nebėra prasmės, tačiau apibendrinant aukščiau nagrinėtas doktrinos ir įstatymo nuostatas galima tiesiog nepritarti tokiai pozicijai, nes gera tėvų įtaka vaikų priežiūros procese yra ypatingai svarbi.

4.5. Elgesio apribojimas

Elgesio apribojimas yra teismo skiriama auklėjamojo poveikio priemonė, kurios esmę sudaro nepilnamečiui priskirtų įpareigojimų ir draudimų laikymasis ir įgyvendinimas bei atsiskaitymas už jų vykdymą (Švedas G., et al., 2020, p. 327). Elgesio apribojimo, kaip auklėjamojo poveikio priemonės, taisyklės nurodytos BK 87 straipsnyje, kur pažymimos ypatybės:

- Taikant šią auklėjamojo poveikio priemonę, elgesys gali būti apribojamas nuo trisdešimties (30) dienų iki dvylikos (19) mėnesių (poveikio priemonės terminas skaičiuojamas dienomis ir mėnesiais). Konkretų terminą teismas parenka atsižvelgdamas į nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos pobūdį,

nusikalstamą veiką lėmusias aplinkybes, nepilnamečio asmenybę bei kitas aplinkybes.

- Teismas nepilnamečiui jo ar kitų baudžiamojo proceso dalyvių prašymu, taip pat savo nuožiūra gali paskirti kitus baudžiamajame kodekse nenumatytus įpareigojimus ar draudimus, kurie, teismo nuomone, turėtų teigiamos įtakos nepilnamečio elgesiui.
- Nepilnametis privalo nustatyta tvarka atsiskaityti apie įpareigojimų ir draudimų vykdymą. Atsiskaitymas vyksta šios priemonės vykdymą kontroliuojantiems pareigūnams.
- Nepilnamečio elgesio apribojimas gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė ar su kitomis (viena arba dviem) auklėjamojo poveikio priemonėmis.
- Ši priemonė negali būti skiriama, jeigu nepilnametis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą.

Elgesio apribojimo rūšis galima suskirstyti į: 1) įpareigojimus ir 2) draudimus. Remiantis BK 87 straipsnio 2 dalimi, teismas nepilnametį gali įpareigoti:

- 1) būti namuose nustatytu laiku;
- 2) mokytis, tęsti mokslą arba dirbti;
- 3) įgyti tam tikrų žinių ar išmokti draudimus (saugaus eismo, mokinio taisyklės ir pan.);
- 4) atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą. Šis įpareigojimas skiriamas tėvų ar globėjų prašymu, jeigu nepilnametis sutinka;
- 5) dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse.

BK 87 straipsnio 3 dalimi, teismas nepilnamečiui gali uždrausti:

- 1) žaisti azartinius žaidimus;
- 2) užsiimti tam tikra veikla;
- 3) vairuoti motorinę transporto priemonę (motociklą, savaeigę mašiną ir pan.);
- 4) lankytis vietose, kuriose daroma neigiama įtaka nepilnamečio elgesiui, arba bendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamos įtakos;
- 5) be šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą.

Vertinant elgesio apribojimo priemonės turinį, galima manyti, kad tai yra viena griežčiausių auklėjamojo poveikio priemonių, kadangi riboja nepilnamečio laisvo elgesio

formas ir net laiką, tačiau visų suvaržymų paskirtis, kaip teigiama, yra pozityvi – apsaugoti nepilnametį nuo jam žalingos aplinkos, veiklos ar atskirų žmonių įtakos (Drakšienė A., Drakšas R. 2007, p. 165). Kita vertus, savo turiniu elgesio ribojimas yra panašus į laisvės ribojimo bausmę, numatytą BK 48 straipsnyje⁴⁰, nes ir bausmės ir auklėjamojo poveikio priemonės turinį sudaro konkretūs draudimai ir įpareigojimai. Elgesio ribojimas ir laisvės ribojimas teorijoje skiriami pagal jų taikymo tvarką, įpareigojimų ir draudimų turinį ir nevykdymo sukeltus teisinius padarinius (Pakštaitis L., 2007, p. 43). Taip pat galima teigti, kad ši auklėjamojo poveikio priemonė yra plačiausia individualizavimo atitinkamam elgesiui prasme, be to, įstatymas neriboja teismo skirti daugiau nei vieną įpareigojimą ar draudimą, kuris įskaitomas į vienos auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo vienetą⁴¹. Pavyzdžiui, apeliaciniame skunde⁴² buvo ginčijamas paskirtų elgesio ribojimų kiekis – apeliantas, kuriam buvo paskirta auklėjamojo poveikio priemonė - elgesio apribojimas „12 mėnesių, įpareigojant E. G. C.: būti namuose nuo 22 val. iki 6 val.; mokytis, tęsti mokslą arba dirbti; dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse, E. G. C. uždraudžiant: vairuoti visas motorines transporto priemones; vartoti psichiką veikiančias medžiagas“ ginčijo nuosprendį nurodant kad BK 82 straipsnio 2 dalį, teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones, o šiuo atveju apylinkės teismas paskyrė daugiau. Teisėjų kolegija išaiškino, kad teismo nustatyti *įpareigojimai*: būti namuose nuo 22 val. iki 6 val.; mokytis, tęsti mokslą arba dirbti; dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse; bei *draudimai*: vairuoti visas motorines transporto priemones; vartoti psichiką veikiančias medžiagas „*nėra atskiros auklėjamojo poveikio priemonės, kaip nepagrįstai išskiriama apeliaciniame skunde, o yra minėtos auklėjamojo poveikio priemonės – elgesio*

⁴⁰ BK 48 str. 4d. Kartu su intensyvia priežiūra arba vietoj jos teismas gali asmenį, kuriam paskirta laisvės apribojimo bausmė, įpareigoti: 1) dalyvauti elgesio pataisos programoje; 2) neatlygintinai išdirbti iki 200 valandų per teismo nustatytą, bet ne ilgesnį kaip laisvės apribojimo laiką sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi senyvo amžiaus asmenimis, neįgaliaisiais ar kitais pagalbos reikalingais žmonėmis; 3) atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą ar jos dalį arba tokią žalą pašalinti savo darbu; 4) pradėti dirbti arba užsiregistruoti Užimtumo tarnyboje prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, mokytis; 5) gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka. BK 48 str. 5d. Kartu su intensyvia priežiūra, įpareigojimais arba vietoj jų teismas gali asmeniui, kuriam paskirta laisvės apribojimo bausmė, uždrausti: 1) lankytis tam tikrose vietose; 2) bendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis; 3) turėti, naudoti, įgyti, saugoti pačiam ar perduoti saugoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus; 4) vartoti psichiką veikiančias medžiagas.

⁴¹ Atsižvelgiant į faktą, kad įstatymas riboja auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo skaičių (BK 82 str. 2d.). Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones.

⁴² 2023 m. lapkričio 13 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje 1A-423-891/2023.

apribojimo – sudėtinė dalis. Kitaip tariant, elgesio apribojimas, kaip auklėjamojo poveikio priemonė, yra BK 87 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse įtvirtintų ir teismo paskirtų įpareigojimų ir (ar) draudimų visuma“. Tad galima pastebėti, kad praktikoje kyla tokių problemų, kai neteisingai traktuojamas įstatymas kiekybiniu aspektu. Kita vertus, doktrinoje pastebima, kad itin svarbu, jog teismas konkrečiu atveju pritaikytų tinkamus įpareigojimus ar draudimus, kurių visuma priklausytų nuo konkretaus nepilnamečio elgesio, mokymosi, laisvalaikio, šeiminių aplinkybių ir kitų faktorių. Nėra tikslinga nepilnamečiui paskirti per daug įpareigojimų, kurie perteklinai varžytų jo elgesį, o taip pat netikslinga paskirti per mažai, nes tai neatitiktų nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirties ir kitų ypatumų (Švedas G., et al., 2020, p. 327).

Nagrinėjant doktriną ir teismų praktiką dėl elgesio apribojimo priemonės⁴³, pažymėtini kiekvieno porūšio ypatumai:

Įpareigojimas būti namuose nustatytu laiku – reiškia, kad teismas gali įpareigoti būti asmenį namuose bet kuriuo metu, 24 valandų laike. Pavyzdžiui, nepilnametis gali būti įpareigotas būti dešimt mėnesių namuose, darbo dienomis, nuo 22.00 val. iki 6.00 val. Pažymima, kad tikslinga, jog teismas konkrečiai apibrėžtų kokiomis savaitės dienomis yra taikomas ribojimas.

Įpareigojimas mokytis, tęsti mokslą arba dirbti – reiškia, kad nepilnametis, priklausomai nuo jo charakteristikos ir faktinės situacijos, o taip pat ir atsižvelgiant į privalomo mokslo nepilnamečiams lygį⁴⁴, teismo įpareigojimas tęsti mokslą (jeigu tinkamai nelanko mokyklos), lankyti specialiojo ugdymo arba profesinio lavinimo mokyklą. Jeigu nepilnamečiui Lietuvos Respublikos įstatymai jam leidžia nebesimokyti, bet jis nepažeidžiant įstatymo gali dirbti – jis turi tokią galimybę.

Įpareigojimas įgyti tam tikrų žinių ar išmokti draudimus – reiškia, kad nepilnametis gali būti įpareigotas įgyti specifinių žinių, pavyzdžiui, išmokti kelių eismo taisyklių, moksleivio elgesio arba darbo saugos taisyklių, įgyti saugios kaimynystės žinių ir panašiai. Praktikoje individualizuojant šį įpareigojimą, tai turėtų būti siejama su konkrečiomis bylos aplinkybėmis, manytina, kad įvertinus kokie veiksmai buvo priešingi priimtinioms socialinėms normoms ir ar įmanoma tų normų išmokti atliktus tam tikrus veiksmus.

Įpareigojimas atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą – šis įpareigojimas gali būti skiriamas tik skiriamas tėvų ar

⁴³ Švedas G., et al., 2020, p. 328 – 330.; Jatkevičius A. 2004, p. 447 – 450; Byla nr. N1-108-1049/2024; Byla nr. N1-1158 1082/2023; Byla nr. N1-65-312/2021; Byla nr. N1-51-951/2024; Byla nr. N1-671-1145/2023; Byla nr. 1A-423-891/2023

⁴⁴ Lietuvos Respublikoje Asmenims iki 16 metų mokslas yra privalomas, remiantis švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis.

globėjų prašymu ir tik jeigu nepilnametis sutinka. Tad reikėtų suprasti, kad teismas savo prerogatyva negali be prašymo ir sutikimo šio įpareigojimo skirti.

Įpareigojimas dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse – reiškia, kad socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonės gali būti kognityvinių įgūdžių kursai, grupinė arba individuali psichoterapija, pykčio valdymo pamokos ar kitokios priemonės. Teismas tokį įpareigojimą gali skirti jeigu nepilnamečio gyvenamosios vietos miesto ar rajono ribose, kur asmuo mokosi ar dirba, veikia tokias priemones teikiančios organizacijos.

Draudimas žaisti azartinius žaidimus – reiškia, kad teismas gali uždrausti nepilnamečiui lošti žaidimų automatais, žaisti kortomis ar domino ar kitus bet kokio tipo azartinius žaidimus.

Draudimas užsiimti tam tikra veikla – reiškia, kad teismas gali uždrausti dirbti kokį nors konkretų darbą, laisvalaikio užsiimti konkrečia veikla. Autorės manymu, praktikoje tai turėtų aiškiai sietis su įvykdytu teisės pažeidimu siekiant apsaugoti nepilnametį nuo jam žalingą įtaką darančios veiklos, arba veiklos, kuria jis potencialiai galėtų net išmokti negatyvių įgūdžių. Pavyzdžiui skiriant draudimą žaisti azartinius žaidimus, teoriškai teismas galėtų uždrausti ir mokytis azartinių žaidimų strategijų, dalyvauti su tuo susijusiuose kursuose.

Draudimas vairuoti motorinę transporto priemonę – doktrinoje pabrėžtina, kad teismas gali uždrausti vairuoti tik tokia transporto priemonę, kurią nepilnametis turi teisę vairuoti, pavyzdžiui mopedą, motociklą, savaeigį automobilį, tačiau praktikoje taip pat galime aptikti šiek tiek kitokį traktavimą⁴⁵ „*teisėjų kolegija pažymi, kad minėto draudimo taikymas nėra siejamas su aplinkybe, ar nepilnametis asmuo, kuriam taikomas šis draudimas, turi ar neturi įgijęs teisę vairuoti motorines transporto priemones (ar konkrečią motorinę transporto priemonę), juo labiau, kad teisę vairuoti daugumą transporto priemonių galima įgyti tik sulaukus pilnametystės*“. Manytina, kad teismas, atsižvelgdamas į inkriminuojamą nusikalstamą veiką, gali tokį draudimą taikyti plačiąja prasme, nelaikant, kad tai būtų perteklinis draudimas⁴⁶.

Draudimas lankytis vietose, kuriose daroma neigiama įtaka nepilnamečio elgesiui, arba bendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamos įtakos – šis draudimas taip pat

⁴⁵ 2023 m. lapkričio 13 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje 1A-423-891/2023

⁴⁶ „aplinkybė, kad E. G. C. nėra įgijęs teisės vairuoti, nėra pagrindas neskirti jam šio draudimo. Taip pat pastebėtina, kad E. G. C. jam inkriminuotą nusikalstamą veiką padarė panaudodamas automobilį, be to, vairavo ne jam priklausančią automobilį neturėdamas teisės jo vairuoti, todėl draudimas vairuoti visas motorines transporto priemones auklėjamojo poveikio priemonės taikymo laikotarpiu nelaikytinas pertekliniu. Priešingai, teisėjų kolegijos vertinimu, toks draudimas šiuo atveju yra būtinas, siekiant sulaukyti E. G. C. nuo naujų panašaus pobūdžio nusikalstamų veikų ar kitų teisės pažeidimų darymo.“ 2023 m. lapkričio 13 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje 1A-423-891/2023

teoriškai turi būti individualizuojamas, pavyzdžiui priklausomai nuo to, kokioje vietoje asmuo padarė nusikalstamą veiką, kokiose vietose dažnai lankėsi ar nusižengdavo viešajai tvarkai. Taip pat, jaunam žmogui labai svarbu tiek teigiama aplinka tiek asmenys, kurie nerodo blogo socialinio pavyzdžio. Dažnai teismai uždraudžia lankytis baruose, naktiniuose klubuose, sporto rungtynėse, o taip pat bendrauti su buvusiais nusikalstamos veikos bendrininkais, pilnamečiais įtraukusiais jį į nusikalstamą veiką, nusikalstamų paauglių grupuočių nariais ir panašiai.

Draudimas be šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą – pažymėtina, kad šis draudimas taikytinas tik tuo atveju, kai nepilnametis pats sprendžia savo gyvenamosios vietos pakeitimo klausimus, taip pat, kai pavyzdžiui tėvai jam sudaro galimybę išvykti į kitą vietovę ar valstybę ir taip išvengti tam tikrų įpareigojimų ir draudimų vykdymo.

Galimybė parinkti labai įvairų draudimų ir įpareigojimų derinį leidžia skiriant šią auklėjamojo poveikio priemonę atliepti į labai skirtingas nepilnamečio asmenybės, jo padarytos nusikalstamos veikos ypatybes (Uselė L., Dobrynina M., 2012, p. 35). Teismų praktikoje randami pavyzdžiai leidžia identifikuoti kaip tarpusavyje derinami įpareigojimai ir draudimai, taip pat nagrinėjant bylos aprašymą ir lyginant nusikalstamos veikos tipą, dažnai įmanoma suprasti pasirenkamų įpareigojimų ar draudimų pagrindą ir numanyti kaip pastarieji gali padėti konkrečiu atveju pasiekti tolimesnio nusikalstamo elgesio prevencijos ir nepilnamečio resocializacijos. Taip pat pastebima, kad dažnu atveju elgesio ribojimai skiriami ne po vieną, o turbūt dažniausiai skiriamas yra įpareigojimas būti namuose nustatytu laiku.

4.6. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą

Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą yra vertintina kaip griežčiausia auklėjamojo poveikio priemonė, kurios esmę sudaro terminuotas nepilnamečio izoliavimas specialioje auklėjimo įstaigoje (Švedas G., et al., 2020, p. 330). Šią priemonę tikslinga taikyti tik tuomet, kai nebeįmanoma taikyti švelnesnių auklėjamojo poveikio priemonių, arba, jeigu anksčiau skirtos auklėjamojo poveikio nepateisino lūkesčių, taip pat jeigu yra duomenų, kad nepilnametis yra linkęs toliau daryti nusikalstamas veikas ir kitos priemonės negali efektyviai užtikrinti siekiamo rezultato. Atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą taisyklės įtvirtintos BK 88 straipsnyje, kur nurodoma, kad :

1. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą nustatomas nuo 6 mėnesių iki 3 metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis 18 metų.

2. Konkretų buvimo specialioje auklėjimo įstaigoje laiką nustato teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečio asmenybę, tai, ar jo nusikalstamas elgesys kartojasi, kokios poveikio priemonės jau taikytos, ir kitas bylos aplinkybes.
3. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė arba kartu su įspėjimu ar turtinės žalos atlyginimu arba pašalinimu.

Atsižvelgiant į 88 straipsnio 1 dalį, doktrinoje pažymima, kad ši auklėjamojo poveikio priemonė negali būti skiriama asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję 18 metų, bet teismo sprendimo priėmimo metu jis jau yra pilnametis, taip pat asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 18 metų, bet nebuvo suėję 21 metai (nors baudžiamasis įstatymas numato galimybę tokiems asmenims taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus) (Švedas G., et al., 2020, p. 330; Jatkevičius A. 2004, p. 450 – 451).

Šiuo metu Lietuvoje veikia tik viena specialioji auklėjimo įstaiga – Gruzdžių vaikų socializacijos centras, turinti du padalinius (Kunionių skyrius ir Gailių skyrius). Centro metiniame veiklos plane 2024 metams nurodoma, kad centras yra valstybinė bendrojo ugdymo specializuota įstaiga, skirta delinkventinio elgesio vaikams, kuriems paskirta vidutinės priežiūros ar auklėjamojo poveikio priemonė. Centro veiklos tikslas – formuoti ir įtvirtinti socialiai priimtina vaikų elgesį, didinti jų psichologinį atsparumą ydingam socialinės aplinkos poveikiui, ugdyti jų vertybines nuostatas ir socialinius bei gyvenimo įgūdžius, padėti susigrąžinti mokymosi motyvą, ugdant bendrąsias dalykines kompetencijas, paruošti juos sugrįžimui į visuomenę. Įstatyme⁴⁷ toks centras įvardijamas kaip vaiko vidutinės priežiūros priemonė. Sprendimą dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimo ar įsiteisėjusį teismo nuosprendį dėl auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo savivaldybės meras per 3 darbo dienas dienos išsiunčia vaikų socializacijos centrui, į kurį siunčiamas vaikas, valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriui, teritorinei policijos įstaigai, vaiko atstovams pagal įstatymą ir informuoja juos apie numatomą vaiko pristatymo į vaikų socializacijos centrą datą. Likus ne mažiau kaip 2 savaitėms iki vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymo termino pabaigos, parengiamas vaiko socialinės integracijos planas. Vaiko socialinės integracijos planą kartu su vaiku, vaiko atstovais pagal įstatymą, vaikų socializacijos centru, kitais suinteresuotais asmenimis rengia, jo vykdymo eigą koordinuoja ir įgyvendinimo rezultatus vertina atvejo vadybininkas. Socialinės

⁴⁷ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007). Valstybės žinios, 2007-07-19, Nr. 80-3214 (žr. suvestinė redakcija nuo 2023-04-01). 20 str.; 22 str.

integracijos plane nurodomos priemonės, jų įgyvendinimo trukmė, jas vykdančias asmenys, laukiami rezultatai. Socialinės integracijos plano vykdymo rezultatai periodiškai aptariami su visais jį vykdančiais dalyvaujantisiais asmenimis, prireikus jis gali būti koreguojamas. Už vaiko socialinės integracijos plano vykdymo eigą ir rezultatus atvejo vadybininkas atsiskaito tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriui.

Nagrinėjant teismų praktiką⁴⁸ šios priemonės aspektu, galima pastebėti, kad dėl šios priemonės dažniausiai yra nagrinėjami būtent probacijos teikimai pakeisti švelnesnės auklėjamojo poveikio priemonės į griežtesnę – atidavimą į specialiąją auklėjimo įstaigą, dėl jau paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo. Kita vertus matoma, kad teismai supranta, kad ši priemonė yra izoliacijos priemonė ir skiria ją išimtiniais atvejais, kai nepilnametis aktyviai nesistengia taisyti savo elgesio, kai kitos priemonės jau buvo keistos ir nebėra kuo pakeisti ir elgesio koregavimui arba jokia kita priemonė nėra efektyvi. Taip pat, žvelgiant kiek kitu kampu, vaikų socializacijos centrai turėjo jau seniau įvardytų problemų dėl specialistų trūkumo, prasto ryšio sukūrimo su centro auklėtiniais ir kitų aspektų, patyčių apraiškų ir panašiai, (Uscila R., 2020, p. 39) dėl to galima kvestionuoti ar tikrai ši auklėjamojo poveikio priemonė praktiškai gali užtikrinti siekiamą rezultatą.

Apibendrinant galima teigti, kad nepilnamečio atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą yra griežčiausia auklėjamojo poveikio priemonė, kuri numatyta baudžiamajame kodekse. Ši priemonė izoliuoja nepilnametį specialioje įstaigoje, teismo numatytam terminui, kai švelnesnėmis auklėjamojo poveikio priemonėmis neįmanoma pasiekti pozityvių nepilnamečio elgesio pokyčių ir užtikrinti delinkventinio elgesio prevencijos.

5. Auklėjamojo poveikio priemonių problematika baudžiamajoje justicijoje

Nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių klausimus, identifikuojant taikymo tendencijas reikia išanalizuoti ir šalyje renkamus statistinius duomenis, tačiau šio darbo ribose statistiniai duomenis nagrinėjami tik tiek, kiek reikalinga atskleisti probleminius aspektus ir padėti suprasti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo apimtį. Remiantis 1-oje lentelėje pateikta informacija, galime daryti išvadą, kad apskritai auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas, lyginant penkių metų duomenis, tendencingai mažėja. Iš turimų duomenų galime nustatyti, kad dažniausiai skiriama auklėjamojo poveikio priemonė yra elgesio apribojimas, antroje vietoje – nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, trečioje – įspėjimas, ketvirtoje turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas,

⁴⁸ Byla nr. T-242-358/2020; Byla nr. 1S-490-327/2018; Byla nr. T-285-537/2014.

penktoje – atidavimas nepilnamečius prižiūrintiems asmenims, o paskutinėje vietoje yra griežčiausia auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą (taikyta tik 2 nepilnamečiams per 5 metus).

1 lentelė. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės⁴⁹

Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės	2018 m.	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.
Iš viso:	222	213	169	124	92
Įspėjimas	31	24	37	12	14
Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas	18	24	8	11	7
Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	75	69	58	22	16
Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti	3	2	1	1	-
Elgesio apribojimas	153	159	118	97	69
Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą	1	-	-	-	1

Kita vertus, kol kas nėra duomenų dėl 2023 metų, tačiau nagrinėjant 2-ąją lentelę, galime daryti išvadą, kad apskritai tendencingai mažėjęs nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų skaičius vėl išaugo, dėl to tikėtina, kad 2023 metų auklėjamojo poveikio priemonių statistika parodytų jų skyrimo padidėjimą. Taip pat iš 2-oje lentelėje pateiktų duomenų matome, kad didžiąja nusikalstamų veikų dalį sudaro nusikaltimai, o mažesnę – baudžiamieji nusižengimai. Be kita ko, vertinant bendrus nusikalstamumo duomenis reikėtų įvertinti ir latentinį nepilnamečių nusikalstamumą. Moksliniuose straipsniuose nurodoma, kad nepilnamečių nusikalstamas elgesys pasižymi itin dideliu latentiskumu tiek Lietuvoje, tiek kitos šalyse (Zaksaitė S., Sakalauskas G., 2011, p. 211 – 212). Taigi turint omenyje latentiskumo faktą, reikėtų preziumuoti, kad nepilnamečių nusikalstamumas yra dar didesnis nei atspindi statistika, kas reiškia, kad auklėjamojo poveikio priemonių temos aktualumas iš tiesų reikšmingas didesnei auditorijai nei statistiniams asmenų vienetams.

2 lentelė. Nepilnamečių, padarytų nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų skaičius⁵⁰

	2018 m.	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
--	---------	---------	---------	---------	---------	---------

⁴⁹ Sudaryta remiantis: Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės. Statistinių rodiklių analizė 2018-2022 m. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-04].

⁵⁰ Sudaryta remiantis: Nepilnamečių, padarytų nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų skaičius. Statistinių rodiklių analizė 2018-2023 m. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-04].

Nepilnamečių, padarytų nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų skaičius:	2172	1717	1708	1103	905	1189
Iš kurių nusikaltimai:	1965	1526	1482	961	750	939
Iš kurių baudžiamieji nusižengimai	207	191	226	142	155	250

Didžiausias klausimas nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių temą yra priemonių efektyvumo rodiklis. Štai čia kyla problema, nes atvirai prieinamų duomenų, kurie galėtų padėti tiksliai identifikuoti efektyvumą, nėra. Rengiant šį darbą, autorė susisiekė su kalėjimų departamento ir probacijos tarnybos duomenų analizės skyriaus atstovais siekiant išsiaiškinti, ar Lietuvoje buvo arba yra renkami duomenys, kurie parodytų ar nepilnametis, kuriam iki 18 metų amžiaus buvo nors vieną kartą skirtos auklėjamojo poveikio priemonės, sulaukęs pilnametystės padarė nors vieną nusikalstamą veiką? Tačiau abiejų institucijų darbuotojai patvirtino, kad tokie duomenys nėra renkami. Taigi šiuo metu praktiškai niekas nesirūpina auklėjamojo poveikio priemonių įtaka jauniems asmenims. Kita vertus, bendrai nagrinėjant teismų praktiką baudžiamosiose bylose, tikrai galima rasti užuominų apie tai, kad asmuo būdamas jauno amžiaus jau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, arba jam buvo atidėtas bausmės vykdymas, kas dažnai keliauja koja kojon su auklėjamojo poveikio priemonių skyrimu svarstant nepilnamečių klausimus ir tai leidžia daryti prielaidas, kad tomis priemonėmis tikslas nebuvo pasiektas. Teoriškai, būtų įmanoma surinkti tokią statistiką jeigu nepilnamečiai kuriems taikytos auklėjamojo poveikio priemonės būtų identifikuojami pagal asmens kodą ar kokį kitą numerį, arba teismai galėtų sistemizuoti tokią statistiką.

Kitas probleminis aspektas dalinai vystosi iš aukščiau aptartojo efektyvumo klausimo. Atliepiant Pekino Taisyklių komentare išdėstytą poziciją⁵¹ dėl mokslinių tyrimų svarbos nepilnamečių nusikalstamumo aiškinimui, bei nepilnamečių baudžiamosios justicijos tobulinimui dėl sparčiai kintančių nepilnamečių nusikalstamumo formų, bei poreikio, kad visuomenės ir teisingumo atsakas į nepilnamečių nusikalstamumą keistųsi atitinkamai. Jeigu mes neturime efektyvumo rodiklio – turime problemą, kad nėra aišku ar prieš daugiau nei 20 metų kurta auklėjamojo poveikio priemonių sistema vis dar atliepia besikeičiančių kartų nusikaltusių nepilnamečių požiūrį į taikomas priemones, ypač kai matome, kad 2023 metais išaugo nepilnamečių nusikalstamumo rodiklis po penkerių metų nuoseklaus mažėjimo. Turint svarių duomenų

⁵¹ Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės) 30 punkto komentaras

galėtume suprasti ar verta peržiūrėti auklėjamojo poveikio priemonių visumą ir ieškoti naujų alternatyvų ar auklėjamojo poveikio priemonių.

Nagrinėjant teismų praktiką dėl įspėjimo auklėjamojo poveikio priemonės, teoriškai galima identifikuoti problematiką dėl šios priemonės taikymo esant istorinio nepilnamečio delinkventinio elgesio indikacijų. Įspėjimas yra auklėjamojo poveikio priemonė, kurią galima derinti su kitomis priemonėmis ir kuri gali būti efektyvi esant duomenų, kad asmuo nelinkęs nusižengti įstatymui. Problema yra šios priemonės formalume, nes ji tarsi pagrūmojimas pirštu ir autorės nuomone, esant indikacijų, kad nepilnametis administracinius nusižengimus, teismui skiriant bausmę ar atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės tokia priemonė neturėtų būti taikoma, dėl jos švelnumo, nes administraciniai nusižengimai turėtų būti vertinami kaip socialinių normų pažeidimo įspėjimai, nors nagrinėjant teismų praktika matome, kad teismas net ir tokiais atvejais linkęs įspėjimą taikyti ir derinti su kitomis priemonėmis. Problema laikytina labiau teorine, nes nėra faktinių duomenų kaip galima būtų patikrinti hipotezę, kad skiriant šią auklėjamojo poveikio priemonę nusižengti linkusiems nepilnamečiams, didesnei daliai asmenų kils poreikis ją pakeisti kita, nes ji yra per „silpna“, arba ateityje jie vienaip ar kitaip pažeis įstatymus.

Ribojanti asmens sutikimo sąlyga taikant turtinės žalos atlyginimo ar pašalinimo, nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų, atidavimo asmenims prižiūrėti auklėjamojo poveikio priemones – identifikuotina kaip probleminis aspektas išnagrinėjus šias auklėjamojo poveikio priemonių rūšis. Viena vertus sutikimo sąlyga riboja teismo galimybes skirti šias auklėjamojo poveikio priemones absoliučia savo prerogatyva, jeigu nėra asmens sutikimo. Tai lemia sumažėjančias auklėjamojo poveikio priemonių derinimo ir individualizavimo galimybes. Kita vertus, išnagrinėjus šias rūšis matoma, kad teismai esant asmens sutikimui praktinių taikymo problemų teismams nekylo, apart šiame darbe aptartos įstatymo spragos, kad iš esmės nėra numatytos taisyklės, pagal kurią būtų sprendžiamas tolesnis auklėjamojo poveikio priemonės - turtinės žalos atlyginimo arba jos pašalinimo, nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų, elgesio apribojimo - vykdymo, kai nepilnametis sulaukia pilnametystės, klausimas, kuris praktikoje sprendžiamas per kruopštesnį terminų įvertinimą taikant taisyklę, kad auklėjamojo poveikio priemonės terminas negali būti ilgesnis nei bausmės vykdymo atidėjimo terminas. Reikia taip pat paminėti, kad doktrinoje dėl auklėjamojo pobūdžio darbų įvardytas probleminis aspektas, kad įstatymo reikalavimas gali sudaryti prielaidas pažeisti nekaltumo prezumpciją, nes teismas turi gauti asmens sutikimą skirti auklėjamojo pobūdžio darbus dar iki sprendimo dėl asmens kaltės padarius nusikalstamą veiką priėmimo (Švedas G., et al., 2020, p. 324).

Taip pat autorė sutinka su mokslininkų įvardijama problema, kad auklėjamosios priemonės gali būti skiriamos tik atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, bausmę atidėjus ar taikant lygtinio paleidimo sąlygas - kas atrodytų, sunkiai suderinama su jaunimui taikytinų priemonių ir bausmių esme – auklėjamosios priemonės turėtų būti taikomos kaip baudžiamosios atsakomybės forma, o ne „už jos ribų“, t. y. atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės nes tai savaimė siaurina šių priemonių reikšmę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sistemoje (Sakalauskas G., 2013, p. 34). Reikia paminėti, kad tokį auklėjamojo poveikio priemonių išimtinumo teisinį reguliavimą, lėmė būtent LTSR baudžiamojo kodekso modifikacijos.

Apibendrinant galima teigti, kad duomenų trūkumas kelia didelę dilemą auklėjamojo poveikio priemonių efektyvumo ir alternatyvų poreikio identifikavimo prasme. Taip pat yra pastebima auklėjamojo poveikio priemonės – įspėjimo formalumo ir „silpnumo“ problema, leidžianti kvestionuoti priemonės efektyvumą. Be kita ko, ribojanti asmens sutikimo sąlygos problematika, taikant turtinės žalos atlyginimo ar pašalinimo, nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų ar atidavimo asmenims prižiūrėti auklėjamojo poveikio priemones, yra taip pat aktuali. Galiausiai išvelgiama problema dėl auklėjamojo poveikio priemonių taikymo už baudžiamosios atsakomybės formos ribų, lyg suponuojant, kad tai „lengvi“ padariniai už nepilnamečio nusikalstamus veiksmus.

IŠVADOS

1. Šiuolaikinė nepilnamečių justicijos sistema kilo iš Jungtinių Amerikos Valstijų ir dauguma ankstyvųjų nepilnamečių baudžiamųjų įstatymų Europos šalyse buvo sukurti remiantis JAV praktika, pritaikant savo kultūrai ir vertybėms. Dabartiniame baudžiamajame kodekse įtvirtintos auklėjamojo poveikio priemonių rūšys turi Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, likusio galioti LTSR baudžiamajo kodekso normomis apibrėžtų baudžiamajo poveikio priemonių bruožų. Esminis pokytis auklėjamojo poveikio priemonių sistemos raidoje įvyko patvirtinus dabar galiojantį baudžiamąjį įstatymą, kuriuo įtvirtintas XI skyrius skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams, o kartu ir atsiradęs straipsnis dėl auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams. Nuo 2000 metų naujojo kodekso įsigaliojimo LR BK 82 straipsnis radikalių pasikeitimų neturėjo ir priemonių turinys jau 24 metus yra nepakitęs.

2. Savo turiniu auklėjamojo poveikio priemonės yra panašios, bet ne tapačios baudžiamajo poveikio priemonėms ir bausmėms, nes skiriasi jų esmė. Auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis yra pagalba jauno žmogaus asmenybės tolimesnei integracija į socialinę aplinką po socialiai nepriimtino elgesio, siekiant paskirtomis priemonėmis atgrasyti nuo tolimesnio nusikalstamo veikimo. Auklėjamojo poveikio priemonės nors ir yra privalomos, bet neužtraukia teistumo, o tai turi didelę reikšmę tolimesniam jauno asmens (ne)stigmatizavimui dėl teistumo.

3. Auklėjamojo poveikio priemonių sistemą sudaro šešios priemonės: 1) Įspėjimas; 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas; 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai; 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti; 5) elgesio apribojimas; 6) atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Pagrindinė taisyklė yra tokia, kad teismas gali skirti ne daugiau nei tris auklėjamojo poveikio priemones vienu metu iš visų šešių galimų auklėjamojo poveikio priemonių. Skiriant griežčiausią priemonę – atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, kartu gali būti derinamos tik dvi priemonės: įspėjimas ir turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas.

4. Auklėjamojo poveikio priemonės netraktuojamos kaip paskirta bausmė, nes BK 82 straipsnio nuostatos įvykdomos per atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, bausmės vykdymo atidėjimo ar lygtinio paleidimo institutą. Nevykdant arba netinkamai vykdant auklėjamojo poveikio priemones, įstatyme nustatytomis sąlygomis priemonės yra keičiamos ir derinamos taip, kad kuo tinkamiau atitiktų individualią nepilnamečio situaciją. Griežčiausias pakeitimas gali būti – atidavimo į specialią įstaigą priemonės taikymas, kuria nepilnametis izoliuojamas nuo visuomenės.

5. Atskleidus auklėjamojo poveikio probleminius aspektus, dilema kyla nustatant auklėjamojo poveikio priemonių efektyvumą nepilnamečio tolimesniam gyvenimui ir nusikalstamumo recidyvo prevencijai, nes Lietuvoje nėra renkami duomenys, kurie padėtų nustatyti ar asmuo, kuriam nesulaukus 18 metų amžiaus buvo paskirta auklėjamojo poveikio priemonė, padarė nusikalstamų veikų vėlesniame amžiuje. Taip pat dėl šios efektyvumo rodiklių nebūvimo nėra aišku ar dabartinė auklėjamojo poveikio priemonių sistema, kuri sukurta prieš daugiau nei 20 metų vis dar aktuali naujų kartų jaunimui, ar vis dėl to reikia ieškoti naujų priemonių. Kaip probleminis aspektas identifikuota teismą ribojanti asmens sutikimo sąlyga taikant turtinės žalos atlyginimo ar pašalinimo, nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų, atidavimo asmenims prižiūrėti auklėjamojo poveikio priemones. Galiausiai išvelgiama problema dėl auklėjamojo poveikio priemonių taikymo už baudžiamosios atsakomybės formos ribų, lyg suponuojant, kad tai „lengvi“ padariniai už nepilnamečio nusikalstamus veiksmus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai:

1. Jungtinių Tautų 1989m. lapkričio 20d. vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60- 1501;
2. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. gairės ir aiškinamasis memorandumas dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo;
3. Jungtinių Tautų 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr.A/RES/40/33 priimtos standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės);
4. Jungtinių Tautų 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 45/113 priimtos taisyklės dėl laisvės netekusių nepilnamečių apsaugos (Havanos taisyklės);
5. Jungtinių Tautų 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 45/112 priimtos gairės dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos (Rijado gairės);
6. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 19 d. rekomendacijos valstybėms narėms Dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių Nr. R (92) 16;
7. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2000 m. lapkričio 29 d. rekomendacija Nr. Rec (2000) 22 Dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo;
8. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. sausio 20 d. rekomendacija Nr. CM/Rec (2010) 1 Dėl Europos probacijos taisyklių;
9. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1992 m. spalio 19 d. rekomendacijos dėl viešųjų darbų sankcijų ir priemonių. Nr. R (92) 16;

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

10. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Žin. 1992, Nr.33-1014 (žr. suvestinė redakcija nuo 2022-05-22);
11. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). Valstybės žinios, 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais);
12. Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas (1971). Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1995 m. rugsėjo 27d. ISBN 9986-452-20-1;
13. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1994m. lapkričio 28d. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147;

14. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1998m. spalio 12d. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147;
15. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1999m. kovo 3d. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147;
16. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741;
17. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (žr. suvestinė redakcija nuo 2024-03-27);
18. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 20, 42, 63, 67, 68, 72, 75, 77, 82, 90, 91, 92, 95, 97, 128, 144, 148, 150, 178, 182, 194, 195, 201, 204, 205, 210, 211, 212, 220, 221, 222, 223, 230, 236, 246, 248, 260, 263, 287, 306 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 228-1 straipsniu įstatymas. Valstybės žinios, 2004-07-13, Nr. 108-4030;
19. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 7, 38, 47, 63, 66, 70, 75, 82, 93, 129, 166, 167, 172, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 194, 196, 197, 198, 198(1), 198(2), 199, 202, 213, 214, 215, 225, 227, 228, 231, 233, 235, 252, 256, 257, 262, 284, 285, 312 straipsnių, priedo pakeitimo ir papildymo, XXVI, XXX skyrių pavadinimų pakeitimo ir kodekso papildymo 256(1), 257(1) straipsniais įstatymas. Valstybės žinios, 2007-07-21, Nr. 81-3309;
20. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 48, 64, 67, 75, 82, 87, 92 straipsnių pakeitimo ir 77, 94 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. Valstybės žinios, 2012-01-07, Nr. 5-138;
21. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 51, 67, 72-4 ir 82 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2022-07-15, Nr. 15557;
22. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2012). Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108. (žr. suvestinė redakcija nuo 2023-01-01);
23. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007). Valstybės žinios, 2007-07-19, Nr. 80-3214 (žr. suvestinė redakcija nuo 2023-04-01);
24. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. V-555 dėl Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių ar auklėjamojo poveikio priemonės įgyvendinimo savivaldybėje organizavimo, koordinavimo ir

kontrolės rekomendacijos. TAR 2017-07-10, Nr. 11794 (žr. suvestinė redakcija nuo 2023-05-11).

Specialioji literatūra:

25. Andriulis V. (2000) Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m.: antologinė apžvalga. Vilnius: Justitia;
26. Babachinaitė G., et al. (1984) Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius: Mintis;
27. Beinoravičius D., et al. (1998) Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras ir Teisės institutas;
28. Drakšas R. (2005) Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai. Vilnius: Eugrimas;
29. Drakšas R. (2006) Numatytų nepilnamečiams baudžiamųjų teisinių sankcijų paskirtis. Teisė 2006/61. Vilnius: VU Teisės fakultetas;
30. Drakšienė A., Drakšas R. (2007). Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008;
31. Dünkėl F., „Resocializacija ir tarptautiniai žmogaus teisių standartai“ p. 117-140 knygoje Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje (2017), mokslinis redaktorius G.Sakalauskas. Vilnius: Lietuvos teisės institutas;
32. Dünkėl F., et al. (2020). Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei. Kriminologijos studijos, 8, p. 84–106.
33. Justickaja S. et al. (2015) Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje. Vilnius: Justitia;
34. Levon J., Švedas G. (2022). Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai, p. 167-191. Kelyje su konstitucija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
35. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras (2004). Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras;
36. Michailovič I. (2001) Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
37. Neverkauskaitė V. (1993) Apie nepilnamečių nusikalstamumą vakarų Europos ir skandinavimos šalyse. Vilnius: teisės institutas;
38. Pakštaitis L. (2007) Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos. p. 36-47.

- Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras;
39. Sakalauskas G. (2013) Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. Teisės problemos, Nr. 3 (81), p. 5–55. Vilnius: Teisės institutas;
40. Švedas G., et al. (2017) Lietuvos respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
41. Švedas G., et al. (2020). Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
42. Zaksaitė S., Sakalauskas G. (2011) Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo ypatumai Lietuvoje bei kitose Europos šalyse, p. 196 – 219 knygoje Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai. Vilnius: teisės institutas;
43. Uscila R. (2020) Vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymo praktikos įvertimas Lietuvoje. Vilnius;
44. Ūselė L. (2010) Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnys. Teisės problemos, Nr. 2, p. 58–91. Vilnius: Teisės institutas;
45. Ūselė L. (2014) Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų darna: procesiniai aspektai. Teisės problemos 2014. Nr. 4 (86) p.68-96 Vilnius: Teisės institutas;
46. Uselė L., Dobrynina M. (2012). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Vilnius: Teisės institutas;
47. Wolfgang H., „Alternatyvos įkalinimui: bausmių taikymo teorija ir praktika Vokietijoje, bausmių veiksmingumo ir recidyvo tyrimų rezultatai“ p. 15-90 knygoje Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje (2017), mokslinis redaktorius G.Sakalauskas. Lietuvos teisės institutas;
48. Vosyliūtė A. (2017) Lygtinis paleidimas kaip integracijos prielaida: teismų sprendimų problemos, p. 205–233. Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje, Vilnius;
49. Valantinas Algimantas (2023) Metinis informacinis pranešimas p. 25-29. Vilnius: Lietuvos aukščiausiasis teismas;
50. Wolfgang H., „Alternatyvos įkalinimui: bausmių taikymo teorija ir praktika Vokietijoje, bausmių veiksmingumo ir recidyvo tyrimų rezultatai“ p. 15-90 knygoje Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje (2017), mokslinis redaktorius G.Sakalauskas. Lietuvos teisės institutas.

Kiti šaltiniai:

51. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės. Statistinių rodiklių analizė 2018-2022 m. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-04]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
52. Nepilnamečių, padarytų nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų skaičius. Statistinių rodiklių analizė 2018-2023 m. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-04]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
53. Darbo su asmenimis, esančiais lietuvis probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita (2024), 2023 m. sausio-gruodžio mėnesių duomenys. Lietuvos probacijos tarnybos veiklos stebėsenos ir kontrolės skyrius. [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-04]. Prieiga per internetą: <https://probacija.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/1/zRkiKGAjktw.pdf>
54. Juvenile justice history. Cnter on Juvenile and Criminal Justice [interaktyvus], [žiūrėta 2024-02-04.]. Prieiga per internetą: <https://www.cjcj.org/history-education/juvenile-justice-history>
55. Juvenile justice (2024). Britannica [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-10.]. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/topic/juvenile-justice/Continental-Europe>
56. History of the Juvenile Justice System (2023) [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-10.]. Prieiga per internetą: <https://www.findlaw.com/criminal/juvenile-justice/development-of-the-juvenile-justice-system.html>
57. Establishing a Juvenile Court (1907). Courts of Record - Juvenile Courts [interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-10.]. Prieiga per internetą: <https://lawcollections.colorado.edu/colorado-session-laws/islandora/object/session%3A8616>
58. Gruzdžių vaikų socializacijos centro metinis veiklos planas 2024 metams, patvirtintas Gruzdžių vaikų socializacijos centro direktoriaus 2024 m. kovo 12 d. įsakymu Nr. V1-35;

Teismų praktika:

59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 2 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-976/2016.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, baudžiamųjų bylų skyriaus, 2020 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143-1073/2020.
61. Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. kovo 21 d. nuosprendis byloje nr. 1A-213-626/2018.

62. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. 1A-593-935/2019.
63. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis 2021 m. kovo 19 d. baudžiamojoje byloje nr. N1-65-312/2021.
64. Vilniaus apygardos teismo nutartis 2023 m. lapkričio 13 d. baudžiamojoje byloje nr. 1A-423-891/2023.
65. Kauno apygardos teismo 2024 m. kovo 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. N1-108-1049/2024.
66. Kauno apygardos teismo 2018 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-490-327/2018.
67. Šiaulių apygardos teismo nuosprendis 2024 m. vasario 20 d. baudžiamojoje byloje nr. N1-51-951/2024
68. Alytaus apylinės teismo 2019 m. rugpjūčio 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. N1-691-791/2019.
69. Alytaus apylinkės teismo 2023 m. spalio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. N1-424-791/2023
70. Kauno apylinkės teismo, Kauno rūmų, 2019 m. vasario 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. N1-3-408/2019
71. Kauno apylinkės teismo 2020 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje nr. T-242-358/2020.
72. Marijampolės apylinkės teismo 2014 m. liepos 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-285-537/2014.
73. Šiaulių apylinkės teismo 2024 m. vasario 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. 1-462-1007/2024.
74. Šiaulių apylinkės teismo 2024 m. vasario 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje nr. T-77-471/2024
75. Šiaulių apylinkės teismo 2023 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje nr. T-256-322/2023
76. Panevėžio apylinkės teismo 2024 m. sausio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. N1-1158 1082/2023.
77. Utenos apylinės teismo 2024 m. sausio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. N1-671-1145/2023.
78. Vilniaus miesto apylinkės teismo nauosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-867-1100/2020

79. Aktuali praktika baudžiamosiose bylose 2008 m. Lietuvos Aukščiausiasis teismas.
[interaktyvus], [žiūrėta 2024-04-04.]. Prieiga per internetą:
<https://www.lat.lt/data/public/uploads/2018/01/2008-metai.docx>

SANTRAUKA

Auklėjamojo poveikio priemonės baudžiamojoje justicijoje

Laura Marija Michalkevičiūtė

Šiame darbe nagrinėjama auklėjamojo poveikio priemonių, kurios gali būti skiriamos nepilnamečiams arba jauniems pilnamečiams (iki 21 metų) asmenims Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nustatyta tvarka.

Darbe plačiai atskleidžiama auklėjamojo poveikio priemonių istorinė raida ir didžiausi pokyčiai kurie lėmė dabar egzistuojančią sistemą. Taip pat, atidžiai išanalizuojant ir palyginant teisės doktrinoje vyraujančias nuostatas ir pozicijas, identifikuojama auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis ir praktinė reikšmė, nurodant kokią įtaką nepilnamečiui turi priemonių sistema. Darbe išnagrinėti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo principai, paliečiant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, bausmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo institutus, o taip pat išaiškinant priemonių nevykdymo teises pasekmes. Ypatingas dėmesys darbe skiriamas atskiroms auklėjamojo poveikio priemonėms nagrinėti, kurių iš viso yra šešios. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ypatumams atskleisti darbe pasitelkta teismų praktikos ir doktrinos apžvalga. Detaliai išdėstoma auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo ypatumai, teismo įgalinimai, bei limitavimai parenkant ir skiriant atitinkamas priemones nepilnamečiui. Galiausiai darbe atskleidžiami auklėjamojo poveikio priemonių probleminiai aspektai ir pateikiamos darbo autorės išvados.

SUMMARY

Reformatory Measures in Criminal Justice

Laura Marija Michalkevičiūtė

This Master's thesis examines reformatory measures that can be imposed on minors or young adults (up to 21 years old) as juvenile offenders, in accordance with the procedure established by the Criminal Code of the Republic of Lithuania.

The work extensively reveals the historical development of the reformatory measures and the biggest changes which influenced the current system. Also, by carefully analyzing and comparing the provisions and positions prevailing in the legal doctrine, the purpose and practical significance of the reformatory measures are identified, indicating the influence the system of measures has on the minor. The work examines the principles of the application of measures, affecting the scope of exemption from criminal liability or punishment, suspension of execution of the sentence and parole, as well as clarifying the legal consequences for juveniles for non-compliance with the assigned reformatory measures. In this work, the special attention is paid to examination of individual measures, which there are six in total. In order to reveal the peculiarities of the application of these reformatory measures, the review and comparison of judicial practice and doctrine was used in the work. The particularities of assigning measures, powers and limitations of the court in selecting and assigning appropriate measures to a minor are described in detail. Finally, the paper reveals the problematic aspects of reformatory measures and presents the conclusions.